Ki Syrwet ka Mynnor

Bah. A. Dominick Lyngkhoi

La Pynmih da u Nongthoh

Ïa ka hok longtrai la tyngkai

Published with Financial Assistance
from the Department of Art and Cultural,Meghalaya.

KA SYRWET U MYNNOR

Da U

Bah. A. Dominick Lyngkhoi

La Pynmih da u Nongthoh

Ïa ka hok longtrai la tyngka.

Published with Financial Assistance
from the Department of Art and Cultural, Meghalaya

KI SKER

Ka Ktien Khmat

Nga ai khublei kitbok kit rwiang, kit rngiew kit kupar ïa phi ki nongpule baieit kiba la ïoh lad ban pule ia kane ka kot ba nga la thoh wat la ngam long u ba pnah ktien pnah thylliej, u ba bang nia bang jutang ne u ba la bit la biang nadong shadong.

Nga la thoh da ka jingtrei shitom jong nga, ban wad ïa ki jingshisha, ba nga la jngi ia ki thwei kiba jylliew, ki wah kiba heh, ki kshaid kiba itriem ban ïaid ban ïeng ka Ri ki umpohliew, kiba bang bad kiba shngiam ban dih kiba ngim lah ban siewdor ïa ka. Na ka bynta ban lum ban lang ïa ka mynnor kaba la leit noh ban ïathuh ïalap ïariew ïa ki khun ki pyrsa ki khynnah ki samla kiba kwah ban tip ïa kiei kiba la jia ha u longshuwa manshuwa hapoh kane ka Bri u Hynñiew trep u Hynñiew Skum *(Seven Huts).*

Ia kane ka kot nga la ai kyrteng **"KA SYRWET U MYNNOR"** kat kiba la nang ban pule, ki lah ban pule ïa ka kiba shong kai ha ïing ha sem, kiba shong dukan, ki khynnah kiba dang leit skul,leit klas bad kiba khreh Master Degree jong ka put ka tem **Khasi Tynrai** *(Sur Nylla)* bad ki longkmie ki long kpa ki khynnah ki samla ba kin tip ia la Riti bad ka Dustur jong u khasi ba kumno u synshar ïa ka imlang ka sahlang da ka ktien **Hok** ktien **Sot** khlem jingthoh jingtar, ba la buh ryntih ha ka **Bui** *(Register).*

Nga kitbok kit rwiang ia phi ki nongpule baieit kiba la ïoh ka lad ban pule ïa kane ka kot nga ngeit kan long ka jingmyntoi na ka bynta jong phi bad ïa ka imlang sahlang bad ïa ka lawei jong ka jait bynriew.

Nga sngewnguh ïa ka Department Art& Culture ka ba la noh synñiang lem bad pynshlur ïanga ban lum jingtip ïa ka mynnor ban pynmih ïa kane ka kot ba nga la thoh. Nga ai khublei

ruh ïa ka seng Hynñiewtrep Achik National Movement *(HANM)* jong ka West Khasi ba kala ïarap bad noh synñiang lem ïanga katba ka lah ei la i bor i barit ban ïa don kti lang ha kaban pynmih ïa kane ka kot.

Khublei shibun.

Jaka: Mawkadiang (Nongstoiñ)
Tarik: 10-Risaw-2011.

U Nongthoh
Bah A.Dominick Lyngkhoi

"Da kynmaw ho Samla ka Ri!
Wat klet ïa ka Tynrai:
Ïoh ba kyndit shisien ka sngi
Jaidbynriew, kan sa Jahmgai!"

Jing Kynthoh

Nga ai Khublei kitbok kitrwiang ïa u Babu Anno Dominick Lyngkhoi, uba la pyrshang la i bor barit ban wad bniah ïa ki tiar put tiar tem u Khasi mynnor, u ba la shna ruh ïa kine ki tiar tem tiar put u Khasi tynrai haduh 16 jait bad uba nang ruh ban tem ban put ïa ki.

Kumjuh ruh u la pyrshang ban wad ïa ki tiar ïing tiar sem ba u Khasi u ju pyndonkam ïa ki ha ïing ha sem, ha ka jingleh kmen leh sngewbha bad ka jingleh niam leh rukom jong u longshuwa manshuwa. U Babu Anno Dominic Lyngkhoi udei uwei u rangbah u ba ïohi jngai ïa ka imlang ka sahlang bad u da ieit haduh katta katta ïala ka jong ka Kolshor Khasi. U ju noh synñiang ha ka imlang ka sahlang ban ai jing hikai ïa ki khynnah skul, ki khynnah samla ban pynim ïala ka Kolshor Khasi, u la ai kyrteng ïa kane ka kot **'Ka Syrwet U Mynnor'**.

Nga ai khublei kitbok kitrwiang ïa u ba un nang kiew shaphrang haka ban pynbha, pynjlih ïa ka jingthoh jong u shaphang ka Kolshor u Khasi, watla kane ka long ka sien ka ba nyngkong ba u la pyrshang ban tih jylliew ïa ka Mynnor bad ïa ka jingim jong ki Longshuwa ki Manshuwa jong u 'Ñi u Kong. To un nang leh bha bad un nang kiew shaphrang ban ai ka jingshakri ïa ka imlang ka sahlang ha ka bri u Hynñiewtrep.

Bah Sikshon Lyngdoh
PRINCIPAL
D. I. E. T. Nongstoiñ
West Khasi Hills

Dated: Nongstoiñ
The : 22. Oct. 2011

WEST KHASI (SONG)

HOI, HOI, HOI, HOI.... (3)

1. Ko West Khasi, baieit jong nga,
Ko Ri baieit u long Shuwa
Ko Ri I Mei ko Ri I Pa.
Ïa la ka Ri ngin ker ngin da,
U Bhoi u War, Lyngngam, Garo.
Nongtrai Rmen, Muliang Dko.
Maram, Mawïang bad Khadsawphra,
Ïa la ka Ri ngin rwai risa.

Hoi, hoi, hoi, ...

2. Naduh Bangla shaduh Assam,
Na Mawmaram shaduh Nongshram,
Ngi shong ngi sah ha Pneh jong pha,
Ngi ïa im lang kum shipara.
Ngi rep ngi riang ngi trei ngi ktah;
Ïa ki jingeh baroh ngi shah,
U Riewhadem u Phan u Kba ,
U kwai Tympew ki seisoh bha.

Hoi, hoi, hoi, ...

3. Ko Sor Nongstoiñ, ko Mawkyrwat,
Ha pneh jong pha ngi kmen ngi shad.
Ko Ïew Mairang ko Ïew Rambrai,
Ko Ïew Shahlang ainguh Ï'u Trai.
Ngi long ki khun ka West Khasi;
Ngin ïa trei lang bad ïatylli;
Tymmen Khynnah bad ki Samla ,
Ngin ïai im suk baroh Shyrta.

Hoi, hoi, hoi, ...

KA SAITAR

Ka Saitar ka dei kawei na ki jingtem sur jong u khasi hyndai, naduh u longshuwa u manshuwa u ñi u kong u longdien mandien u dang bud ia ka syrwet u mynnor haduh kine ki sngi kiba mynta.

1. Ka Saitar ka dei kawei ka tiar tem ba ju pyndonkam u kmie u kpa ban sneng ban kraw ban bthah ban hikai ia ka longbriew manbriew ia ki khun ki pyrsa da ka sur rwai phawar. U da sneng da bthah ia ki khun samla kynthei bad shynrang ba kin bat bad kynmaw dngong ban leh tang ia ka kam kaba bha.

U longkñi u kynud da ki sur banylla ki sur ba mih naduh ka dohnud ka thymmei ban sneng ban hikai, ban btien ia ki khun ba kin leh ia kaba bha. Kumta u rwai u tynda, u kren u khana ki sur ba nylla, u rwai da ki pharshi u pyniasnoh. Haba u rwai u siaw u da rwai jai jai mian mian ban pyniahap sur bad kata ka ktien sneng ktien kraw, kum ka sur khroh sur kjor sur kyrpad rit ia ki khun ki pyrsa ki ba dang shit. snam ba kin lung ka mynsiem, ba kan ktah ka dohnud baeh jong ki bad kin sngap ia ka nia ka jutang ba u khan u rwai ha ki sur ki khanatang.

Ha ki sur myllung u kynud u phawar, ki khun samla kida sngap ia ka nia ka jutang bad ki da pynshong nongrim ia kita ki ktien sneng 'tien kraw naduh kaba sdang kin kohnguh ia kaba dei ba ki sneng ki hikai ki kyntu kynpham da ki ktien blei ki ktien ksiar ki ktien nylla ki ktien ki ba im ki ban pynseisoh ia ka jingim baroh shyrta.

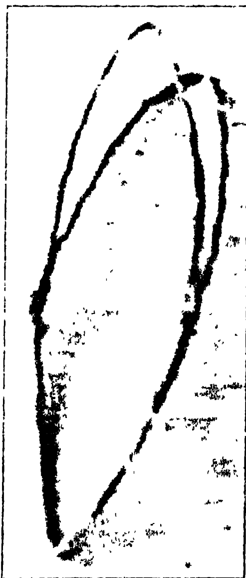
Da ki ktien kiba jem jai jai, ha ka sur jingrwai ka pynum ia ka dohnud bad ia ki lumbah kiba at phyllung ha ka duhnud ki samla kiba dang khie dang san bad kiba dang shit snam ban tur ia ki rai eh rai dam ban ialeh pyrshah ia ka jingim samla.

2. Ka Saitar ka dei ruh kum ka Atiar ban pyndonkam, u longkñi longkpa ban khroh ban kjor, ban sneng ban bthah iala ki khun ki kti ha ka rukom hikai ba kin shah shkor bad kin kohnguh ia ki jinghikai: Ia ki rangsamla bad nai khadsaw synñia pat ki leit kai ha ing ka samla, kaba ki da i iap mat haduh katta katta ki leit thiah khynraw ha kata ka ing ba ki la ieit la i mon. ki tem ia ka saitar ki rwai ki phawar, ki than soh ki khana shaphang kata ka jingiap mat jong ki ia katei ka samla, la ka i mon ne em ia uta u samla uba la biang ka por ka ia ban leit ing briew. Kida iathuh ia ka khana ia kata ka ba ki don ha ka mynsiem ba u da don la ka mon ia ita i baieit, u da rai kut, lada ka pdiang ia u, shyrta un ri un sumar bad un kit un bah ha ka im ka iap ka pang ka shitom la ha ka riewspah ne duk.

3. Don ruh kiba pyndon kam ia ka saitar kum ka atiar ban iathuh ban ialap ha ki lok ki jor ia ka jingshem jynjar shem lanot, ki jingeh ha ka jingim briew, ia ka jingdon hapoh ka mynsiem. Ba uwei pa uwei u briew u don hi la ki jong ki jong ki jingeh jingjynjar jingshitom jingpisa, ki jingia kynduh mawsiang ha ka lynti jingim briew.

Ki briew ki lehrain ban iathuh beit ia kita ki jingeh kiba ki ia kynduh. Hynrei ha ki sur myllung ba jai jai ki phla ki iathuh hok ia kita kiba ki mad ha ka jingim jong ki, khamtam ha ka pang ka shitom ka jingshah leh bein leh khoh, ha ka jynjar ka shipa ba ki la iaid lyngba ia kita ki jingeh bad kumta kim lah ban len ia ka jingshisha ha ki lok ki jor bad ha ki baieit ba thoiñ, ban pynsngew ia kita ki jingeh ki jingjynjar ha ki sur jingrwai kynud byññiaw bad kynmaw ia ka mynnor kaba la leit noh.

Ka Rukom Shna: Ïa ka Saitar la shna da ki jait dieng kiba bha ba longjem. Kum Ka diengpiengwait, diengphiang, diengpung, diengblei, diengphyllut, diengkyna, diengsohphan, bad ka diengsong. Ka kham bha ban pom ia kine ki jait dieng ha ka por tlang bad ha ka por ba u bnai u la pyllun bha khnang ba ka sur jong ka kan ih bad bang sur bha. Ynda ka dieng ka la iap katto katne bnai sa shna ia ka. Ynda la dep shna pynwan dur bha sa ot da ka kurat bad sa khlong thliew da u paiñtali. Hadien kata, sa pyndait da ki prek bad thew ia ka sur *(sound)* kum ka sur kynud jong ki 15 tylli ha ki jaka ban sah da ki nar shatri ba lakhotki "shannari". Ia ki ksai la teh da ki sai rupa *(string)* kiba rit ba long stil *(steel)* bad uba jwat haduh katta katta. Lah ban teh ia ki saw tylli ne san tylli kat kum ka jingkwah u nongshna. Ia u jingkhwat *(plectrum)* la shna bad thaiñ da u juh u ksai rupa bad bsuh ha u kti kdew ka mon, sa khrud bad kynruh katkum ka jingdon kam ban kyndoh ia ka sur jingrwai kaban iahap tara. Yn kdat ia

baroh ki ksai hynrei ia u ksai uba shakhmat tang uwei yn shon ter ter kat kiba iahap ka sur rwai ne kynud. Kum ka jingaiksai *(solo)* bud ter ter ia ka sur jingrwai. Ia u 'sai rupa bala thaiñ ban pynlong jingkhwat ne kdat *(plectrum)* la khot u"jrap". Ia ka bynta ba pyllon la khlong thliew shapoh la khot ka met, bad ia ka bynta kaba jrong kum ka tdong bala sah ter ter da ki shanari la khot ka "risaw". Ha kane ka risaw pat la sam saw tylli ki thliew ban teh pyndait ia u ksai bad ban khyrwait pynbat ksai la khot ki dieng teh ksai. Hajan jong ka jingsangeh *(station)* haba ka sur rwai la ju pynkut tang ha ka shijaka la sah da u nar shatri ba lyngkot la khot u "narshan".

Ha ka met pat la don iwei I shannari ban teh ia ki ksai la khot u tdong *(nar batksai)*. Kham sha neng u tdong la khin da uwei u dieng lyngkhot u barit ba kin shong bha ki ksai, la khot "u kulai" *(diengkhien)*.

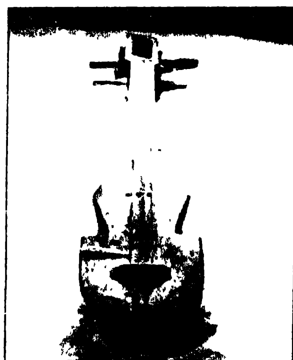
Ha pdeng ka met saitar la sam ia ki thliew da u narsaw ba kan sawa shapoh lyngba ki thliew ba la sam, la khot "liewsam". Ia u ksai ban kieng ia ka saitar haba leit shane shatai la teh da u 'sai tluh. La ju tem ia ka tang ha ka por miet ne por shiteng synñia ba ka pyrthei ka la kynjah jar, khnang ba ka sur jong ka, ka thiang bad ih bha ka sur kynud jong ka lada tem tang marwei. La tem lang ruh ia ka Saitar bad ki ksing, ka kynshaw, ka kyndoh bad ka besli, khamtam haka shad Soh ryngki lei lei khlem ka saitar ym lah ban ioh ia ka shad sohryngki. La pynbeit ksai *(arrangement)* kat kum ka jing ai sur *(arrange key)* G, C, C, G. U ksai banyngkong ka sur G bad u ksai basaw ka sur G, u ksai ba ar baroh ar tylli ki ba hapdeng ha ka sur C, C key.

KA DUITARA

Ka Duitara ka dei ka jingtem u Khasi naduh kapor hyndai u khasi u ringdur bad u mut dur ia ka sur sawa ba pynwan sur *(solo)* da ka dieng lyngkniap ba teh ia ki ksai muka, sai pyrshut ne sai stain da kaba teh na kjat sha khlieh ka lyngtang ne lyngkniap kum ka dieng tied criket. U stah bad pong thliew shapoh kane ka met kaba pyllon khnang ba kan sawa bad pah sur ne riew sur sawa haba tem ia ka.

Ka dei ka tiar ba u khasi u pyndonkam ha kaba tem sur kynud tiak pa tiak bad ai ka sur jingrwai *(solo)* kat kum ka sur rwai. Ka duitara ka don saw tylli ki ksai, la shna ia ka da ki dieng kiba kham jem, kum ka diengsong, diengphyllut, dienglyngba, diengkya, dienglaphaid, dieng jalangap, diengpung, diengsohphan, diengkhiat, diengpiengwait, diengtluh, bad ka diengphiang.

Balei ia ka duitara sa shna da ki dieng ba kham jem bad kham sting? Namar ba ki dieng kiba kham long jem ki sawa bha ka sur ki kjit ia ka sur sawa jong u ksai *(observe)* kumta ki ai ia ka sur ba bang bad pah sngew tynnad bha haba tem ia ka.

Ia ka Duitara la shna ha ki dur bapher bapher, ki jingohshrong *(design/shape)* hynrei ka sur ka long kumjuh. Kaba kham pah sur bha bad sawa sngewtynnad bha dei ban pom ia ka tang shi sngi kaba dei ha ka por ba pyllun bha u bnai *(full moon)*. U khasi u da khein u da pynshong nia kat kum u nai khatsaw synnia bad ka da long shisha kumta hi.

U rangbah khasi u pyndon ia ka duitara kum ka atiar ban sneng ban kraw, ban hikai ban pyni ia ki khun ki pyrsa ba kin sngap kin shah skhor ha ka sneng ba bthah ia ki khun pyrsa lyngba ki sur phawar, sur myllung, ka ba mih napoh ka dohnud u ñi rangbah ha ka por ba u sneng u hikai u pyni u batai bad u ring dur u siat pharshi ia ki khun pyrsa ba kin leh ia ka kam kaba bha, lyngba ki sur sneng sur hikai ba kin tip la ka Kur, kin tip Kha, kin burom ia kiba la heh la san ia ki kmie ki kpa bad ia ka Burom ka Akor ia ka long briew ka manbriew, ia ka hok tip briew tip blei ba kin leh tang ia kaba dei.

Ki ksai duitara phi lah ban teh da u 'sai muka, ksai pyrshut, ksai doh, ksai stain bad u sñiuh tdong kulai uba la thaiñ skhem bha ne u sai nar uba rit. La sop ia ka duitara da ka kynja snieh kaba stang kum ka snieh skei, snieh sier, snieh blang, snieh masi rit, nieh myrsiang, snieh tyrpod bad snieh bsein *(Python)*, lait noh ki snieh kiba long khlein bad kiba rben namar kim ai ia ka sur sawa ne ka sur ba bang.

La pyndon kam ia ka duitara ha ki bun bynta kum ha ka leh kmen, haba ia shad sngewbha, ha ka kam khawai, iathoh shong kurim, ka sngi khawai leh thma ynda la leh niam leh rukom. La pyndon kam ia ka kum ka tiar ba u nongtem u sngew shoh mynsiem. sngewsih, sngew bynniaw, bad u rwai kat kum ka jingshem jong u; u shem jynjar, shem pap, u khuslai ne u kwah ban sneng iano re iano u kren lyngba ka sur jingrwai, kaba mih naduh ka dohnud jong u nongtem. Ia ka duitara lah ban ia tem tang bad ka ksing kyndoh, ka nakra, ka padiah, ka besli bad ka kynshaw ne ka shakuriaw, ban pyniahap sur lang ia ki. Ka duitara kam don ki shanari ne frets kum ka saitar, ka long kaba lyngkot bad kaba rit, la pynwan sur bad tem sur ia baroh ki ksai bad kiba iahap ka sur ban ñion kat kum ka jingdon kam ka sur jingrwai.

KHUNTAM SNENG I MEI

1. Ko khun bha briew baieit jong nga,
Balei ko khun kumne ka jia?
Nga la sneng la kraw ia phi ko khun,
Hynrei phim sngap jingsneng jong nga;
Nga jaw ummat miet la bad sngi,
Nga iam pangnud na bynta jong phi.

2. Ko khun baieit bathiang i Mei
Mynta ko khun phi don shaei?
Nga la wad ia phi ha sor Shillong,
Ha Nongkyndong bad man ki jaka,
Hynrei ia phi khun ngam shem satia,
Phi pynjynjar pynban ia nga.

3. 'Tien sneng jong i Mei 'tien sneng jong i pa
Balei ko khun phim sngap satia?
Jingsneng u Madeng jingsneng u Maduh,
Balei te khun phi khlem kohnguh?
Jingsneng jong nga ki long lehnohei,
Kordit ko khun ha sla pyrthei.

4. Naduh dangkha nga la sneng la hikai
Da ki kyntien ba jem jai jai;
Nga thum nga bah nga ri nga sumar,
Haba phi shitom bad phi jynjar;
Phi la kyntait khun ia la i Mei,
Phim ioh jingsuk ha ka pyrthei.

5. Miet la bad sngi nga jaw ummat,
Ia phi ko khun ba nga pyrkhat;
La lut ka spah la lut ka hajar,
Ban wad ia phi khun la sngewjynjar;
La sep ka sngi la ngen u bnai,
Lano sha ko khun ba phin wan phai.

6. Ko khun hashwa ba ngan sa khlad,
Nga iam pangnud bad jaw ummat;
Myntoi aiu ko khun ia nga ban im,
Ha sla pyrthei wow nga la shah tim;
Nga suk ban khlad noh na sla pyrthei,
Ban shong bam kwai ha dwar u Blei.

KA MARYNTHING

Ka Maryngthing:- ka long kawei pat ka jait jingtem u khasi naduh ki por hyndai u mynbarim bajah. U ju tem ia ka ha ka por ba u shong kai ha shua ba un thiah noh. U rwai u kynud da ki sur phawar ne ki sur myllung ba u sngewtynnad ban pynmih shabar ia ki jingshem ba don hapoh ka dohnud. Ka Marynthing kam ai ia ka sur solo ne sur kynud u ksai namar la shna pynskhem kumta ka pah ka jingsawa lung lung kum ka ksing padiah bad la tied ia ka da ki ar tylli ki siej ki barit kumba la tied ia ka ksing padiah thik. Khambun ia ka la shna da ki siej kaba heh kaba don shi pung bad ar tylli ki mat siej. Ki sam thliew ha mar pdeng bad ki sa pied ar tylli ki symphiah siej na kajuh hi ka tyndong siej ki sa pynskhem da u dieng shan baroh arliang. Ha marpyrshah ka thliew ki sa tap da u pneh siej ha ki ar tylli ki ksai

ba la khlong. Kumta ka la long ban tem iaka. Ki tem lang ia ka bad ka Saitar, Duitara bad ka Besli ba ka pyniahap sur bad sngewtynnad bha haba sngap ia ka. Don kiba shna da ka dieng kaba jem bad teh da u ksai steel hynrei kaba kham suk da ka siej shi pung kaba heh bad kaba suk bha ban shna bad khlem siew dor ei ei. Ki shna tang da ka siej kaba dang shu pom shen khnang ba kan long lada khlong ksai na kajuh kato ka tyndong siej ba un ym kdiah u ksai siej.

KA KYNSHAW

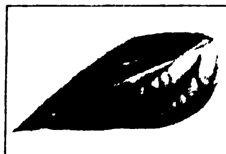
Ka kynshaw:- ka dei kawei pat ka jait jingtem kaba shu pyniahap sur lang bad kiwei pat ki jingtem. Ban pyniawandur wan sur da ka ba shu tied da ka kti ne pynkhih da ka kti ka ban iahap sur bad ka Saitar, ka Duitara bad ki ksing thik kum ba tem ia ka Mirang. U nongtem u pyniahap sur ne kynruh shaw- shaw kat kum ka jingiadei haba tied ia ka ksing, ka kyndoh bad ka padiah. Haba tem tang iaka saitar u nongkynruh ia ka shaw shaw u pyniahap katkum ka jingkhrud *(strum)* ka rukom saitar kum ha ka shad Sohryngki ki Nongmaram.

Ka kynshaw ka lah ban long ka shangkuriaw, ka kynja pliang rnong, ka pela, ka tin kaba pah shaw shaw ne la kano kano ka tiar kaba iadei dur bad ka ksing, saitar bad duitara.

KA PUT SLA

Ka rukom *put sla* ka long sa kawei pat ka jait jingput kaba pynmih ia ka sur kaba sngewtynnad bha. U nongput uba tbit bha, u kheit ia ka sladieng kaba dang im, u kbum ha ka shyntur bad u pyrsat ia ka da ka sur kaba syiang bad u pynbud ia ka jingrwai thik pa thik kum ba tem solo ka duitara bad ka saitar. Ka sur sawa jong ka, ka long syriem kum ba pah ka blang khun ba dang shukha. Ki rangsamla ki ju mlien bha ban put sla haba ki leit sha lyngkha. Ki put lynti lynti haduh ba kin da poi ha lyngkha bad ka jaka trei. La ha bri ha kper ne ha pynthor. Ki pynlong kumjuh kum ka jingsiaw lynti lynti haba ki dang iaid lynti. Ka sla kaba kham bha ban put ka dei ka sla diengsning, sla jyrhap bad sla diengngan.

Ha West Khasi ki put lang ia ka sla bad ka tem ksing padiah, ka ksing kyndoh bad ka Nakra kaba ki leh kmen leh sngewbha ne ha ka lympung jingiashad. Ia ka sla ki put padiah kum ka Tangmuri ne ki put sur solo lang bad ka jingtem saitar ne ka duitara, tem kyndoh bad ka Marynthing. Kum ka shad Sohryngki; Shad Khasi bad kino kino ki jingleh kmen leh sngewbha haka ka lympung shad Khasi.

KA TANGSONG

Kane *ka Tangsong* kadei ka ktang bala shna da ka reng muid ba la iaw bha. Ki tymmen mynhyndai ki pyndonkam iaka ha kapor ialeh thma. Ki put ia ka kum ka jingai hukum ban iakhreh *(ready)* ban ialeh pyrshah ia ki nongshun. Lane haba ki la jop ia ka thma ki put ia ka ban leit phai noh sha la ka ri da ka jingkmen kum ka jingai hukum ban leit phai noh da ka jingjop.

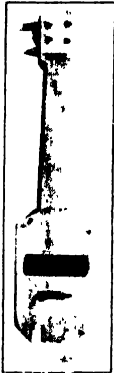

Hynrei don ruh ki ba pyndonkam ia ka Tangsong ban put pyntieng ia ki mrad kiba wan pynjot ia ki jingri ne ia ki lyngkha. Kum u khla, u suri ka dngiem bad ki hati kiba wan pynjot ia ki lyngkha, haba ki rep ha khlaw ba don kum ki mrad khlaw. Ki pyndonkam ia ka ruh, kum ka jingput ba ki muid bad ki masi janmiet tang shu pah kata ka sur Tangsong wut wut ki jingri ki wanphai noh sha la ka sem ba u kynrad u la pyrta bad khot ia ki sha sem.

Wat ki mrad ruh ki tip bad ki sngewthuh haba la hikai ia ki kumta naduh ba ki dangrit. Haba put ia ka, ka sur sawa jong ka, kaba jam bha bad kaba sngew kynsha, sngew kyllut ki skhor lada jan lei lei. La ot ia ka reng muid ka bynta ba sha khmat ban pei thliew katban phrung ka kti kmie, khnang ba ka sur sawa kan mih bha ha ba put ia ka kum ia ka tang sliew ding ha ing. Ha ki thaiñ Lyngngam ki pyndonkam ia ka haduh mynta ban put ha ka por lehniam leh rukom bad haka shad ka kmen ha ka dustur khasi.

Ki tem lang bad ki ksing kyndoh, ksing padiah, ka Tangmuri bad ka Mirang, katba ki leh niam ha ba dang iaid lynti ki tem bad put artad artad haduh ba kin da poi ha jaka lehniam ne jaka shad, jaka lehkmen ryngkat ka jingtem ka ksing lynti.

KA MARYNGOD

Ka Maryngod: Ka ïa syriem dur ïa ka Duitara ka don saw tylli ki ksai. Ka dur haba peit ka i kum ka duitara hynrei haba tem pat ka ïapher, la shu ot da u kynja ryntich kum kaba la teh bad tan pyrkhing da u 'saikhwai *('sai doh)* la teh da ki ksai muka, 'sai steiñ bad u 'sai nailon.

La shna ïa ka Maryngod da ka dieng ka ba jem kum ka dieng phiang, dieng tanglung, dieng song, dieng kyna bad ka dieng piengwait, shapoh la khlong thliew kum ka duitara hi, la sop ïa ka da ka snieh Blang, snieh skei, snieh ksar bad snieh tyrpod, snieh thlen.

Lah ban ïatem lang ïa ka bad ka ksing, ka kynshaw bad ka kyndoh padiah, ban pynwan sur lang bad ki wei ki wei ki jingtem khasi ki ba ïahap sur. La tem ha ka dur solo, ne ai ksai kynud sur kum ka duitara hi, la tem bad shon kat kum ba ïahap ka sur ïa baroh ki saw tylli ki ksai bala pynbeit sur sawa *(Arrangement).*

KA TANGLOD

Ka tanglod ne Besli pynïeng: Ïa kane *ka Tanglod* ne *ka Besli* pynïeng la shna da ka juh ka siej ba la shna ïa ka Besli. La sam thliew hynriew tylli kum ka besli, ha tduh la set da u lyngkhot dieng bad la samthliew da ka tari ha ka dur sawdong ban pyrsad lyer ba kan mih ka sur. U nongput u shu kbum ïa ka ha ka shyntur bad pyrsad lyer ryngkat ka jing padiah ïa ki shympriahkti ha ki thliew ban pynïahap ïa ka sur ka ba u thmu ban put.

Ki ju ïa put lang ïa ka tanglod bad ka ksing, ka padiah, ka kynshaw, ka duitara, ka saitar bad ka Nakra. La pyndonkam ban put ïa ka ha ka jing shad kynthei, shad nongrep bad put ki nongap masi sha lum haba ki sngew kynjah weibriew. Ka dei ka jing put naduh u mynbarim bajah u ju sngewtynnad bha ban put ïaka ha ka por miet shiteng synñia kum ka sharati, Ka Besli, ka kham bang bha ka sur kynud. Ha ba sngap sngew kum ka Besli ka sur sawa jong ka hynrei haba peit pat kam ïadei namar ka sur ka kham syiang bad kham rit ka jing sawa. Ki ba tbit bha ban put besli haba ki put ïaka Tanglod ki suk jai jai namar ka long kumjuh ka rukom put ïaka ka jingïapher ka long ïa ka Besli ki put da pynkiang bad ïa ka Tanglod pat ki put da pynïeng.

KA NAKRA (KA BOM)

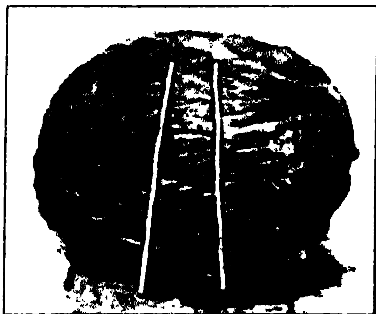
Ka Nakra ne *ka Bom* ka dei ka ksing ka ba heh la jan kat ka khoh. Ka dur jong ka, ka long kum U Thlong dung kba ba la khlong thliew kum u thlong hi, hynrei ka thliew la khlong kham jylliew ban ia U Thlong. Ka jing heh jong ka ka long shi pruh tam ha ka pynkieng bad ka jing kynjang ka long 18 inshi ne shiphut shiteng.

La sop ia ka da ka Snich Masi ka ba heh bad la teh bad tan pyrkhieng da Ka Snieh Masi ba la pynrkhiang kum U Tyllai ba ki khot u Ksai "Bor" ia u ne U Ksai la tir hi na Ka Snieh Masi ba dang shu dep puid ia Ka Masi. Ia ka nakra la tem ha ka por leh kmen leh sngewbah, ha ba Shad Khasi, Shad Leh niam bad ha ka shad Jop Thma. Kumta ha ba tem

iaka, ka pyn I ba ka dei ka jingleh kmen leh sngewbha bad ka pynkyndeh mysien ia u khun Khasi khara. La tem ia ka nakra da ka jing ia put lang bad ka Tang Muri, ka Ksing Padiah bad ka Ksing Kyndoh. La shna ia ka Nakra da ka dieng ba long jem bad ka ba kham sting kum ka Dieng Song, Dieng Piengwait, Dieng Lymba, Diengphiang, bad Diengpung. La tied ne tem ia ka da ki artylli ki dieng tylli ki ba jrong kat u jing bat tyrnem. La ksah pynskem ia ka da ki dieng tylli ki ba kat U Jhur Kajor khnang ba ki ksai bor kin pyrkhing bha. Ka jing jrong jong ki dieng tylli kalong kumba shi tda.

KA PADIAH

Ka Ksing padiah la shna ia ka kum ka Dabor ka barit, ka iasyriem dur ia ka Nakra hynrei ka jing rit jong ka tang kum ba 8 inshi haduh 12 inshi. Ka pynkiang ne ka syntur ba la sop da ka snieh arsyrtap. Ka rukum sop ia ka thik kum ia ka nakra. La tan ia ka snieh ba kan pyrkhieng bha bad kan sawa da ka sur ka ba syiang bad ki pynskem ia ka syrwiang ba long kum ia ka Nakra. Ki teh bad tan pyn skhem da ka Snieh Masi ba la tir rit kat u tyllai teh blang, ba ki khot u Ksai "Bor". Ki tem bad padiah ia ka da ki artylli ki siej ki ba rit kat u siej thain mula. Ki tem ia ka padiah ha ba shad Khasi, shad Mastieh, shad Kynthei, shad leh niam leh rukum, kum ka thangiap briew bad Thung Mawniam Maw Bynna. U tem lang ia ki Ksing Padiah, ka Nakra, ka Tang Muri bad ka Besli, lang ka Mirang, ka Kynshaw, bad ka Mungor.

La shna ia ka padiah da ka Dieng Tanglung, Dieng Phiang, Dieng Lynba, Dieng Sohphan, bad ka Dieng Song khnang ba kan sawa bha ka sur jong ka. La pynpyrkhing ia ka da ki dieng tylli ban ksah pyrkhieng ha ki Ksai Bor ba kan sawa bha.

KA KSING TUP TUP

Ka Ksing Tup Tup ka dei ka Ksing Lehniam haba iap kiba la kham met iaw ka rta. Haba ïa u baïap ynleit thang noh, u nongleh niam u tem ïa ka ksing Tup Tup hajan ka khlieh u ba la ïap langbad ka Mirang, hashwa ban sei ïa ka metïap jong u ba ïap. Haba la dep ka leh niam ha ïing ki sei ïa ka metïap bad ki rah noh sha jaka thangbriew, ha lynti la tem da ki ksing lynti haduh ban da poi ha jaka ba thang. Haba la poi u nonglehniam u tem biang ïa ka ksing Tup Tup lang bad ka Mirang Mungor hashwa ban thang. Ynda la dep thang ki leit phai noh sha la ïing.

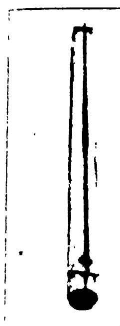
Haba la dap lai miet u Nongleh niam u leit sha kpep ne jaka thang bad u tem ïa ka Ksing tup tup lang bad ka Mirang, ka Mungor haduh shiteng synnia. Ki rah lang bad ka jasong bad jyntah ha ka jaka ba la thang ïa u. ïa ka ja ki da song ha ka sla met. U nongleh niam u da suit da shor da u skaw ba la buh da ka kyiad, la buh ruh ïa u kwai u tympew khlem da buh ïa ka shun ban ïakren ïakhana, bad u ba la ïap un leit suk leit saiñ sha dwar u Blei.

KA KSING BOM NE KSING SHYNRANG

Ia *ka Ksing Bom ne Ksing Shynrang* la shna kum Ka Dongngap ne ka Tang Shimat ba pei thliew baroh arliang kum ka humpait. Hynrei ka heh kat ka mula bad ka jrong tang shi pruh. La shna pynheh ia ka ha ka phang kamon bad la shna pynrit na sha phang ka kti kadiang. Ha ba tem ia ka ruh ka sur sawa ka kham heh. Ka sur na sha ka kti kamon bad ka kham rit sur na shaphang ka kti kadiang. La sop ia ka da ka Snieh Masi, Snieh Blang, Snieh Skei. La teh bad la tan pyrkhieng bha da u Skai Snieh Masi ba la tyrkhong ba naduh ka khlieh sha trai ba ka dei ka phang ka diang bad ka phang kamon. Kumta ki pyndonkam ia kane ka Ksing ban tem leh niam ha ba Thang lap Briew, da ka ba ki ia shad ia kmen bad ha ka leh niam u Khasi. Ki tem ia ka da ka ba ki thap da ka kti ha ka liang kadiang bad ki tem da u dieng ha ka bynta ka kamon lang bad ka pynkhieh ia ka met ka phad ban iahap dur iahap sur da ka ba ki kyrngah ia ka khlieh ha ka ba ki tem ia ka. La shna ia ka da ka Diengsong, Diengpung, Diengkyna, bad ka Diengpiengwait. La tem lang ia ka ruh da ka Mirang, ka Mungor, ka Kynshaw, bad ka Padiah.

KA MIENG NE KA WONG WONG

Ka Mieng ne *ka Wong Wong* ha ki por hyndai la ju put tang ki kynthei kham tam kito ki thei samla kiba sngewtynnad bha ban shna bad ban put ïa ki haba ki sngew shoh mynsiem, sngew tmang bad sngew kynjah haba ki leit lyngkha weibriew ki ïaid lynti artad bad ki sei ïa ka Mieng, ka Wong Wong ki kbum hala ka shyntur bad ka put shoh mynsiem lynti lynti tang shiphang ki la poi ha lyngkha trei.

Haba ki thei samla ki dap jingkmen ne ki shem jing jynjar ne shem sngewsih ki shait put ïa ka mieng ne wong wong ha ka por miet. Ki pynwan sur da ka ba ki ang ïa ka shyntur, ki pynkhim ïa ka shyntur ne ki pynheh ïa ka shyntur katkum ka jing mih ka sur na ka shyntur jong ki kumta ka sur ka mih katkum ka jing pynwan sur da ka shyntur. Ka mieng la shna da ki bun rukom:

1. Da u Siej shken bala saw bha.
2. Da ka rytieh bala teh da u ksai.
3. Da ka tyndong siej ba la teh da u Jri.

Ïa ka Wong Wong la tied da u dieng u ba rit ne kyndoh ïaka.

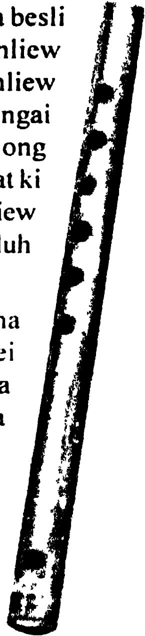
KA SHARATI

Ka sharati ka dei ka jingput kaba la rim bha ha u Khun Khasi khara, naduh ki long shuwa ki man shuwa ki la tbit bha ban put ïa ka. Ka sur sawa jong ka thik kum ka Besli, la shna ïa ka da ka tyndong siej shken ka ba stang þha shapoh. La sam ïa ka hynriew tylli ki thliew thik kum ka besli hi, la sam thliew ïa ka da khongpong na ka mat siej. Ka thliew ka ba pyrsad lyer ka long ka ba kham heh bad ïa ki hynriew tylli ki thliew ba bad da ki shympriah kti ki ba padiah sur.

Ka jing jngai na ka thliew pyrsad shyntur ka long tang 6 inshi ne shi tda ei ei sha ki thliew shympriah kti. Kine ki hynriew tylli ki thliew ki ïajngai iwei na iwei tang shi inshi eiei. Da kine ki hynriew tylli ki thliew ki pynmih ïa ki sur jing rwai haduh khatar jait ki sur sawa. La pyndonkam ïa ka sharati tang haba ïapbriew, i baieit ba thoiñ ne ki riew rangbah ki badon burom, ki sur jongka ki long ki ba sngewsih, sngew pangnud, sngew synei shoh mynsiem jaw ummat. La ju put ïa ka ha ka por shiteng synñia haba ka pyrthei ka la kynjah jar. U nongput u pyndonkam ïa ka ha ka por ba u sngew tmang, sngew blaw, sngew kynjah, sngew khuslai hala ka mynsiem. Kumta u shim ïa ka u padiah ïa ka jing shem jong u hala wei briew ban sei nala dohnud sha bar lyngba ka tyndong sharati. Imat ha kane ka juk jong ngi mynta ka sharati kala shu jah rngai, mano uta u Rangbah ne u samla u ba dang tip ban put ïa ka bad ban ïohi ïa ka, ngi la shu bna bad tip ïa ka tang ha ka jing pule ne ha ka khana shaphang u Manik Raitong bad ka Liengmakaw ka mahadei jong u Syiem haduh ba ka la leit noh ïap ïa lade ha ka ding ba klang ba la thang im ïa u Manik Raitong.

KA BESLI

Ka Besli ka dei ka jingput kaba la kham rim bha ha u Khun Khasi khara, naduh ka por u long shuwa u man shuwa ki tbit bha ban put ïa ka Besli. Ka sur sawa jong ka besli ka iasyriem kum kaSharati, la shna ïa ka da ka tyndong siej shken ka ba stang bha bad ka ba la ïaw bha.Ka jing jrong jong ka ka long tang kum ba shipruh ei ei. La sam thliew ïa ka besli hynriew tylli ki thliew thik kum ka Sharati hi, ka thliew pyrsad lyer ka kham heh ban ia ki hynriew tylli ki thliew bala tap da ki hynriew tylli shympriah kti. Ka jing jngai na ka thliew pyrsad lyer sha ki shympriah kti ka long shitda ne 6 inshi. Ka jing jngai iwei ïa iwei pat ba bat ki shympriah kti ka long tang shi inshi. Da kine ki hynriew tylli ki shympriah kti ki pynmih ïa ki sur jingrwai haduh khatar jait ki sur jing sawa.

La pyndonkam ïa ka Besli ban put sha lum sha wah da ki khynnah sharai Masi, put haba ki leit trei lyngkha bad ha ka lehkmen leh sngewbha ban lait na ka jing sngewtmang sngew kynjah weibriew. La pyndonkam ruh ïa ka Besli haba thangïap Mei kha, ki put shawiang bad ki padiah ïa ki sur myllung ïa ka Besli ki put da pynkiang kum ia ka Sharati. Ki pyndonkam ruh ïa ka Besli haba ki sngew pangnud. sngew synei, sngew shohmynsiem. sngew kynjah weibriew. La ju put ruh ïaka ha ka por shiteng synñia haba ka pyrthei ka la kynjah jar, u nongput u pyndonkam ïaka haka por sngewblaw sngewkhuslai mynsiem. Kumta u shim ïaka bad u padiah ïaka sur bashem sngewsih hala ka dohnud lyngba ka tyndong besli.

KATANGMURI

Ka tangmuri ka long kawei pat ka jait jing put haka por leh niam leh rukom jong ki tymmen hyndai, ha ka por thang briew, thung mawbynna, thung maw bah, thung maw syiem bad ha ka phur ka khriam jong u Khasi Khara. Khlem ka tangmuri ka jingleh niam kamlong ka ba bit kaba biang namar la put da ka tangmuri bad la tied ki ksing ki nakra bad ka padiah ki ïa ïaid lang ryngkat ryngkat.

Kumta ka tangmuri ka long kum ka mluh ba ber ha ka jyntah, khlem maka ka jingleh niam kam sngew shong nia khamtam haka shad Khasi, shad wait, shad jop thma, shad lehniam bad shad suk mynsiem haduh mynta mynne. Ka tangmuri la put bad tem lang bad ka Nakra, ka ksing kyndah ka ksing padiah bad ka mirang ban pynïahap sur ha ka por lehniam ne ïaleh kmen leh sngewbha katkum ka jing lehniam jong u Khasi.

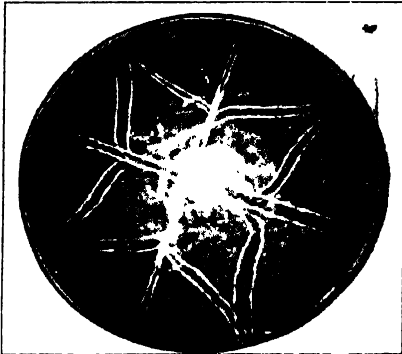

La shna ïa ka Tangmuri ha ki lai lyngkhot ka tduh jaka put pyrsad shyntur ba pynmih ïa ka sur sawa bala tynsad da u jyntang kba ne u japung u ba jem khnang ba kan mih ka sur sawa na u. Ka baar ha pdeng la sam thliew hynñiew tylli ki thliew ki barit ne hynniew tylli ki thliew ban bat da ki shympriah kti bad ban padiah ïa ka sur sawa. Ka jing ïajan na ka shyntur pyrsad ka long tang kumba shi inshi ne ar inshi eiei, bad ki thliew shympriah kti ki hynriew ne hynniew tylli ki kti ki ïajan iwei

na iwei pat tang kumba shi inshi duna eiei. Bad ka balai pat ka dei ka tdong ne ka tyndong ka ba kham heh ka ba la pyndait lang ne bteng lang bad ka pdeng khnang ba ka sur kan sawa heh ha ba put ïaka kan wan sur bha bad ka pah ïa ka sur ka ba sngewbang. La shna ïaka da ka dieng ne u siej rben bad la sam thliew pynheh ha ka bynta ba sha poh, bad la sam ruh ïa ki hynriew ne hynniew tylli ki thliew ban bat da ki shympriah kti: Ka tdong ne ka tyndong ka ba lai la shna da ka reng Masi ne ka reng Khiat kaba long stang shapoh, lane ki shna ruh da ka dieng kaba long jem bad ki sam thliew da ka tari, ki pynheh sha ka wei pat ka liang bad pynrit ha ka bynta ka ba ïapyndait ne bteng bad ka pdeng khnang ba kan biang ka jingsawa sur ka ba pura. Shwa ban put ïaka u nongput u bteng *(joint)* ha ki lai lyngkhot kumba kalong, nangta haba u la dep put u loitnoh ïaka bad thep noh hapoh ka pla khnang ba kan lait na ka jing jot bad jah.

KA MIRANG

Ka Mirang ka dei kawei pat ka jait jingtem kaba tem pyniahap sur ne tara bad ka ksing kyndoh, ka ksing padiah bad ka ksing lynti ha ba leit thang briew ne lehniam ha kano kano ka jinglehniam leh rukom u khun Khasi Khara.

U Nongtem ia ka Mirang u shu tied da u diengrit ia ka kum ba tied ia ka baje skul ne tied period. tang ban ia hap ka sur kyndoh ksing ne ka ksing tup tup ha ka por leit rah ia ka met iap haba thang briew.

Ia ka Mirang la shna da ka kynja rnong kum ka pliang bad ka sur sawa jong ka, ka long kumba tied ïa ka sla mohkhiew. Kumta ka Mirang ka donkam eh ban tem ha ka por leh niam thangbriew ha ka Niam Khasi . Ka rukom tem ka long tok- tok- khliang -tok - tok- khliang- tok -tok -khliang, tok-tok ka riew ka ksing bad khliang ka riew ka jingtied ia ka Mirang.

KA DUSTUR U KHASI

Naduh hyndai hynthai u mynbarim bajah,u khasi u da khein u da bat la ka hok ka jutang shi kyntien ka Hooid lane ka Em ka mut tang ka shi kyntien kine ki kwah ban ia kren kyllain,kren jngai ne ka ia kren bun nia bun jutang .ha ka ki kren ia kano kano ka kam kida thew da bishar ia ka lait ka let; wei ba ki la kren 'Em' ka mut ba kam long da lei lei ruh horkit hordang kam jubit ban pynkhein ia ka, namar ba ki la pynshong nongrim ha ka Ain Blei;jar uno uno u ba tur bad ia leh pyrshah ia ka ta u hap ban kit ia ka sang ka ma ka tyrut ka swar.

Kum ka shongkha shongman u khasi u da khein da bat la ka jait ka kynja ioh ba ka shong sang shong synri, shong kmiekha shong bakha.Haduh kine ki sngi ki bun hi kiba dang ri la ka burom ka akor la ka jait ka kynja ban roi ka longbriew ka manbriew ban heh la ka ing ka sem ban roi parum pareh ki khun ki ksiew bad ban biang ka kamai ka kajih ka longing longsem kaba bha.

Ka hok kaba shikyntien ka kit jingmut shibun bah,ngim lah ban batai lut ia ka jingroi jong ka,ka kit jingmut ia ka jutang Blei bad ia ka longbriew manbriew ka imlang ka sahlang bad ka hok ka sot ka dustur khasi ha ka shongkha shongman kim ai lad ban ia shong kulmar khlem da ia khein ia peit ia ka sang ka synrei ka ia tur ka ia tyngkhuh ia ka bym bit bym long ban ia shongkha.

Kumta ban long ka longbriew ka manbriew dei ban da iit da bishar bha,da thew da woh ioh ba ka sangbah ka sangsan kan wan lyngshop ka pop ka sang,ha ka kur ka jait.U kñi rangbah u da kylli u da pyrthoi ia ka kur ka jait la jong kum u nongshynshar kur nongshynshar jait ba kan bit kan biang ha khmat u briew ha khmat u Blei ban bha ka longing longsem ia ki khun ki pyrsa la shai la shisngi.

[redacted]

Haba ka don ka jingjia iap tyrut,pom u pyrthat ne dait u khla, ka kur baroh ka wei ka lum lang shi jaka ban ia iit ia bishar ba ka la don ka dawbah dawsan ka leh sang leh synrei ba ka la wan jia kum kata ka apot.

Haba ki la wad ia ka daw kiba khan ki la ioh kit ia u wei pa u wei u dkhot jong ka kur ka jait ki sa lap ia ka daw ba la leh sang leh synrei da u ta ne ka ta ka briew.Mar kumta ki pynlong ia ka knia sang knia pap ba kan pyllait noh iaka sang ka ma ba kin im suk shongsain laka kur ka jait ban roi ka long kur ka longbriew ka man briew kumba u Blei u la thaw u la buh.

Lada jia ba kita ki nong shongsang nong shongsynrei kim ia khlad arliang,ka kur ka jait shi syndon ka tait kur tait jait ki la shah khein dewthala haka kur baroh kawei namar lada ia ki dang khein kiba ha ing ha sem ne ki kur ki jait ka tyrut,ka sang ka ma ka dang wan lyngshop haka kur ka jait baroh kawe:kumta ban ia ba iap baroh ka kur ka jait,ka kham lah ban tait kur ia u wei u briew ia ka wei ka briew.Ai ba ka sang ka ma kan jia ha kitei ki nongpynkhein hokum la ki iap ne ki im kin tip hi tang ma ki,ka lehniam lehrukom ka ia sip ka ia bam ia u dkhot u lamjew long ka knia ka khriam jong ka kur ka jait ki lalait

U khasi haka imlang sahlang u da tip la ka akor ka burom,ka iap ka im,ka kren ka khana,ka ktien ka jutang u dang bad iaka hok ka shi kyntien um ju leh lyndet leh lyndang ne leh tuh leh buhrieh.Kumta u bat ia kania ka jutang haba rieh ne haba shai,la ha ka iaid ka ieng, ka trei ka ktah bad ka kamai kajih u da leh kad ban biang um ju tip ia ka thok ka shukor ka leh tam leh palat ne ka leh “arsap” kum hakane ka juk kaba mynta.

U khasi u pynshong nongrim ha ka hukum Blei haba u leh ia kano kano ka jait kam namar u kwah tang ia ka jingbha ba kan shynshar ia ka longbriew ka manbriew ia ka longkynthei ka longshynrang, ka longing longsem u shaniah ha u Nongthaw u nongbuh u nongpynlong u nongpynman ia kiei kiei baroh u shaniah ha u ba u la thaw la buh.

Wat la kim pat nangthoh nangpule,nangleit skul nang hikai hynrei kaba sngewphylla ka long ba ki pyniaid kur pyniaid kha, pyniaid shnong pyniaid thaw, pyniaid hima sima bad ki pyniaid iaka shynshar ka khaddar khlem ki jingthoh jingtar,ki pyniaid tang da ka ktien. Baroh ki da kohnguh ia u nongpyniaid u nongsynshar hima kum u Syiem u Patsha, u Lyngdoh u bakhraw batri: ka hok ka dang ieng rasong bad ka synshar ia ka mynnor jong ka bri u hynñiew trep. Ki im suk im saiñ kim kwah ia ka ioh ei, namar kaba ioh ei ki kheiñ ba kam ju sei soh. La ki kynthei ne ki shynrang ki bat ia ka nia ka jutang kumno ban ri la ka akor ka burom, la ka long kur long jait, long briew man briew ban bha ban miat ka lashai la shi sngi.

La ha ka khaïi ka pateng, wat la kim ngna ban thoh ban tar ne ban buh jingkynmaw ha ki kot ki sla, hynrei ki bat ha la ka jabieng ia ka dor ka mur, ka shongdor katta, ki nang ban siew pisa bad ki nang ban kheiñ da ka khlieh bad buh jingkynmaw *(memory)* ban bat la ka jubanlak ba ki la ia khlei lada kim pat ioh ban siew pyndep ia ka ram ka shah, ka pisa ka tyngka ba kila iabuh por buh ia, pynkhuid noh ia kaba dang sah. Kim ju pyndon kam ia kita ki nongbah khlieh ne bah jamin, ne la ki sakhi satar ki ban iatip lem ia kata ka kam. Tang ka hok kaba shi kyntien kala biang nadong shadong, ym donkam iano iano ruh haba ki dang bat la ka hok ka sot.

[redacted]

DUSTUR U KHASI

1. Dustur u Khasi u barim u bajah,
Shaei kala phet shaei ka la jah ?
Naduh ba dang lung ka sngi bad u bnai,
Ka niam kñia Niam khan u khasi tynrai.

Kho: *Shaba sep ka sngi, sha ba ngen u bnai,*
Sha lyndet ki lyoh sha ri ba jngai;
Shapoh ka ñiamra ka la leit phai,
Sha pateng ñiamra ka la leit phai.

2. Wow! La leh nohei ka dustur u Khasi,
Bad ka hok ka sot ka la jah na ngi;
Sa tang jingkynmaw ba thiang kynsai,
Junom na ngi ki la shu jah rngai.

3. Ha kane ka juk kaba mynta,
Nadong shading ba ki la kylla;
Ka riam ka beit ka kren ka khana,
Ka iaid ka ieng ka dustur u khasi.

4. Ka la lehnohei, ka dustur u khasi,
Bad ka riam ka beit ka la jah rngai;
Mynta pat de ki la thaw buit,
Kan sa poi ka por kin sa iaid lyngkhuid.

5. Mano keiñ mynta uba dang leh hok,
Satang ka shukor bad ka ia kren thok;
Kat shaba ngi leit, kat shaba ngi phai,
Ka dustur khasi kala shu jah rngai.

Shuwa ba kan sa jia

(a) U khasi u ngiet ba lada phi phoh sniew ba ka bniat jong phi ka dkut noh, bad phi sngew sih ne phi bynnud ia ka haduh katta katta. Kan sa jia ba kiba ieit ba thoiñ ne ki ba haïing ha sem jong phi kin sa iap hi tang katto katne por. Lah ban jia hapoh ka shi snem ne palat ka shi snem.

(b) Shuwa ba jia, kaba u pathaw, u soh khia ne u phan mongor u pyni ia ka jingsoh kaba palat liam, la i phyla ka jingsoh jong u pathaw, u soh khia, bad ka jingkha u phan ba la i lyngngoh, ka pyni ia ka jingsoh ummat *(jaw ummat)* lah ban pluh ing ne kan don ka jingsngewsih sngewdiaw mynsiem, ka ban sa jia.

(c) Lada jia ba phi lap ia ka jingiashong kha ki bseiñ ba ki ia kyllaiñ lang ar lylli, phi dei ban kren ban bynthiew lym kumta kan sa jem rngiew ha phi u nonglap ne uba ha ïing ha sem jong phi. Ban lait na ka jingjot phi bap ban pyneh la ka jong ka rngiew.

KA KÑIA MYNREI

Ha ka dustur u khasi khara u longshuwa manshuwa, u don la ka niam ka rukom ha ka shongkha ka shongman. Ban pyndep ia ka saindur u Blei Trai kynrad u Nongbuh Nongthaw ia la long briew man briew ban pyn ieng ia u tnum u tyndai ban roi parun pareh ha kane ka sla pyrthei ban wan kamai ia ka hok. Kito ki samla kiba iaieit ia thoiñ baroh arngut bad kim iaid lyngba ia ki hokum jong u kpa bad ka kmie ki shu ia shongkha khlem da pyndep ia ka niam ka rukom kat kum ka dustur u khasi ha ka jingsotti ba nylla ban tip ki ar liang kha ar liang man. Ki la iashong tang ar ngut hi, hadien ba la ia kren ia pyrthew baroh ar liang kha ar liang man, kim lap ia kano kano ka daw ioh ba ka don ka sang ka synri, ka ia shong tur ia shong sang bad ka wit ka wa ei ei ruh, la shem ba ka long kaba bit ba biang ka hiar shiliang ka lait shiliang ka ia bha ia miat.

Hadien ba ki la ioh ar ngut ne lai ngut ki khun, kine ki shijur ki la rai ban pynbeit noh ia ka niam ka rukom, ha ka dustur u khasi khara ban ïa tip lang hi ar liang kur ar liang kha, ha ka lynti kaba dei shisha. Kumta ki la buh la ka sngi ka ïa ban ia kren pynbeit ha ka niam ka rukom ha ka dustur u khasi khara.

Haba ka por ba ia buh ka la poi, ki wad ia u nongleh niam leh rukom u nongkñia nong khriam bad kum ka niam khasi, u tei u nongleh niam ula khreh la khrum u pynkhreh laka kiad um kiad synnai ban leh niam leh rukom khnang ban ïoh ka phur ka siang lada ïap ne ki im kin ia long kawei baroh shyrta, la duk ne riew spah la ka koit ne pang ki la ïa khlei ïa ka jutang lah ban ïa long lang shyrta.

U Nongkñia: U shim ïa ka bynta jong u, u da kren u da leh niam u da duwai u da kyrpad ïa u Trai Nongthaw Nongbuh ba ka long ïing kan bit kan biang kan roi kan bha bad kan neh kan skhem shyrta. U shim ia u kong u skaw u ai ia ka kiad ha ka tnga ban kan pyndih ia la u jong u tnga kum ka dak ka jingiaieit ïa thoiñ bad ïa khlei ïa ka jubanlak shyrta, nangta u nongkñia u shim ïa u skaw u suit u shor bad u duwai u kyrpad ïa u Trai Nongthaw nongbuh ba un ri un sumar ïa kine ki ar ngut ba kin bit kin biang, kin roi kin man bad kin im suk im saiñ shyrta lang bad ki khun ki kti.

U nongleh niam u shim biang ïa u skaw ba dap da ka kiad u ai ha kata ka tnga ban pyndih ïa kata ka kiad ha ki kur jong u tnga jong ka , bad ia ka kmie u kpa jong uta u tnga jong ka. Kumta ka ai biang ïa uta u skaw ha u nongleh niam.

Nangta u nongleh niam u ai biang ïa u skaw u badap da ka kiad, uta u tnga ba un pyndih ïa kata ka kiad ha ki kur jong ka tnga jong u, bad ba ka kiaw bad u kthaw jong u ba kin ia dih.

Nangta u nongkñia u shim ïa u syiar u ot ia u bad u pied ia ka snier ban peit ia u rinei syiar ia ia thuh ia u khmat briew bad u khmat blei bad u sa batai ia kaba paw bad ka dak ka shin jong u snier.

U nongkñia u sa thang ia ka doh snier, ynda ka la ih u ai ha ka ia ka tnga ba kan phah bam bad mad ia kata ka doh thang ha uta u baieit la jong. Nangta u ai biang ia ka doh thang ha u ia u tnga ba kin phah bam phah sip ia kata ka tnga jong u. kumta u nongknia u ai ia kata ka doh thang ha ka kynthei ba kan phah mad ha kita ki kur u shynrang. Sa u shynrang ruh kumjuh u ai ia kata ka doh thang ha ki kur jong ka tnga jong u ba kin ia sip ia mad ia kata ka doh leh niam. Baroh ar liang kur

ar liang kha ki la ia sip iakad ia uta u dkhot u lam jew kat kum ka dustur u khasi khara ha ka por mynshuwa.

Hadien ba la dep ka leh niam leh rukom, ka phur ka siang, ka duwai ka kyrpad ha u Blei u nongthaw nongbuh ki ia shong lang shi jaka ban ia sneng ia kraw baroh ki ar liang kur ar liang kha, ba kin bit kin biang ka long ing long sem. La ki kñi rangbah ar liang kha ar liang man, bud sa ka rwai ka phawar mar kylliang, ynda la dep ka sneng ka phawar bud sa ka ia khublei thap ti thap jat mar kylliang, ka ia khublei kit bok kit rwiang sa ka ialeh kmen leh sngew bha, ka ia shad ia sngew bha bad ia leit suk ia leit saiñ ha la ing la sem da ka mynsiem kaba kmen.

KA JER KYRTENG

NONGSYNRANG:- La jer kyrteng ia ka shnong kaba don ka Mawsynrang ka ba heh. Ha katei ka shnong ki bun ki synrang maw ka shnong kaba shaphang mihngi ka lew Riangdo Sonapahar.

DOMSYNRANG:- Kane ruh kumjuh ka don ka synrang maw ha kawei ka lum *(Dom)* ki ai kyrteng ia kane ka shnong ka Domsynrang. Ka ia khap bad ka Nongsynrang.

MAWLIEHBAH:-Ka kyrteng ba ki jer ia ka jaka, baka don ka maw kaba lieh kaba heh ha kawei ka lum. Ki tymmen hyndai ki jer kyrteng kaMawliehbah.

MAWJRONG:- Tang ban shu sngew ia ka ruh ngi la sngewthuh shi syndon ba ki ai kyrteng ia ka jaka ba don u Maw u ba jrong.

RILANG:- Ki khot bad ki jer kyrteng ki Longshwa ki Manshwa ia katei ka jaka ba ki ia ri ia sumar lang ki Lai Hima ki syiem. Ka Hima Nongstoin, Ka Hima Nobosohphoh bad ka Hima Langrin. Mynshwa ka la long shisien ka iew heh jong ka India bad ka East Pakistan *(Bangladesh)* mynta ka la duh noh.

MAWEIT:- Ki la ai kyrteng ia katei ka shnongkaba don u wei u maw harud lynti P.W.D. ban leit sha Nonglamjew Haba peit ia u na jngai la i kum ka eit briew kaba shong kynrong ha khyndew.

WAHBLEI:- Ki tymmen hyndai ki la jer kyrteng ia katei ka wah bad ka pynthor kba ka baheh ka ba shong ki 'lei Lum 'lei wah ki Blei ki Dken kumta ki ai kyrteng katei ka Wah Blei.

RIANGMAW:- Ki tymmen hyndai ki jer kyrteng ia ka, ka Riangmaw. Namar ka don tang ka mawsiang suda baroh sawdong ia ka shnong da ki spah meter ne kilometer. I phylla ia ka lada phi poi sha ka tei. ka shnong kaba ha kjat duh jong ka West Khasi bad East Garo Hills.

SONAPAHAR:- Kane ka kyrteng kam dei ka kyrteng khasi. Hynrei ki dkhar Nepali ki la ai kyrteng ia kane namar ba ka don ka parmaw Shynrut *(Sellimanite)*. Ba iar bha ka jaka bad u Maw ba kordor.

NONGKHNUM:- Ka kyrteng ba la jer ki tymmen Nongsangriang kaba mut Ka khyndew ba la ker kut baroh sawdong da ka wah. Kaba dei ka Dew lynnong. Ha kane ka dew lynnong ki don art tylli ki Kshaid ba noh rymphum (1) Ka Kshaid Weinnia ka don shaphang Sepngi. (2) Ka Kshaid Thum ka don shaphang Mihngi na ka Dew lynnong.

MAWTHADRAISHAN:- Ki tymmen mynshwa ki ai kyrteng ia u tei u Lum u ba jrong tam hapoh West Khasi na ka daw ba ki briew ki leitt thad ia u krai-shan u barit kum u khaw suji ne khaw krai koina Ki ai kyrteng u Lum Mawthadraishan.

LUM KYLLANG:- Ha ka jingshisha u Lum Kyllang um dei u lum, hynrei u dei u maw u ba heh bad u bajrong bha, u long u maw u ba pawnam ha Ri Khasi Jaintia. Ki khot u lum Kyllang namar u heh kum u Lum haba piet na jngai. Dei na kane ka daw ba ki Longshwa ki Manshwa ki la ai kyrteng kumta, ka sah ka kyrteng pateng la pateng haduh mynta.

WAHRYNDI:- Ki Longshwa ki Manshwa ki jer kyrteng ia katei ka Wah Ryndi kaba pynkhlad ia ka West Khasi bad ka East Garo Hills. Ba katei ka rudwah ki don ki soh Ryndi. Don ki ba khot u Sohbroid, u dei u soh u barit bad pyllun kum u marble.

UM DOHLUN:- Ki tymmen mynshwa ki jer kyrteng kumta ba ka um ka ba don ki jait lun ba la kha da ka jakoit ki lun kiba bun, kumta ki ai nam ai kyrteng Um-Dohlun. Kane ka shnong ka don ha lynti ba leit sha Domiasiat ba don u Uranium ba hap hapoh ka West Khasi Hills.

JAIDOH:- Ki Longshwa ki jer kyrteng kumta ia katei ka shnong kaba ha ki por ba mynshwa ki bun palat ki dohjei ha katei ka wah Kynshi. Kumta ha ka aiom Pyrem bad por Lyiur ki doh ki wan kiew ha ki pynthor ktich bad ki porum ki ba rit bad ki jailang shi jaka ki dohjai *(Jaidoh)*.

NONGSTOIÑ:- Ki tymmen mynshwa ki ai kyrteng ia ka Nongstoiñ na ka kyrteng Nangstoiñ ka jingkit. Na uwei u nongbud ia ki dkhar sahep survey ba u kit ka khohtrop, na kawei ka jaka sha kawei pat, ka bym pat don surok ha ka por ba mynshuwa. Kumta uwei pat u briew u iarap lem ban shim ia ki katto katne ki tiar na ka khohtrop. U ta uwei la ong ba ka la nang stoiñ kata ka jingkit kaba la poi ha kata ka jaka ka ba ki leitt ba ki khot mynta ka Nongstoiñ. Ka don ka ïew kaba heh ha katei ka jaka , bad mynta ka la duh noh bad la rah noh ïa ka sha New-Nongstoiñ ha ka snem 1960.

LYNTAIT SHEM PAP

1. Lyntait barit ba her ha kynjang ki lyoh,
Phi her pynstet khriap khriap sha la i skum;
Haba ka sngi ka la sdang ban sep noh,
Jngai bak phi her sha la i jong i skum.

Kho: *Ban wad ia phi shityllup ba kut ka pyrthei*
Kam pher watla phi ai ingtrep kam lei lei
Rai eh rai dam ia phi nga wad kylleng
Namar nga tip ha phi ka don ka bneng.

2. Ha u lap bah lap san phi phi ialehkai
Khlem jingsngewsih phi kmen phi siaw phi rwai
Shi khyllipmat na nga phi jah noh jlang
Ban peit ia phi mynsiem jong nga ka tmang.

3. Lyntait shep pap ko sim ba itynnad
Phi shang kylleng jingbam pynkdang phi wad;
Baroh shi sngi phi shah ka shit ka syang
Ryngkat bad phi ko ieit nga kwah sah lang.

4. Hapdeng lap bah lap san phi wad jingbam,
La la ki skum ha skum phi rah jingbam;
Kyndit kynsan u bsein lah bam ia ki khun,
Phi iam pangnud shempap ia la ki khun.

5. Sa shisien pat bad phi nga kwah ban sah,
La ha ri khlaw ha shnong ne ha lumbah;
Ha syndah jong phi ko ieit nga ioh jingkmen,
Junom bad phi ngan ioh mad ka Eden.

KI TIAR IINGTIAR SEM
BA PYNDONKAM U KHASI HYNDAI
(Heritages)

1. **Ka'Tang mluh:-** Ïa kane ka ktang buh mluh la shna da ka tyndong siej kaba heh ka lah ban rung ka mluh shi kilo *(1 kg)* ei ei. La shna bad oh shrong bha ia da u jingwoh ban wah ha tyngier khnang ba ka mluh kan rkhiang bha. Kan lait na ka jingsngem jingjhieh. La shna da ka siejlieh, siejïong ne siejtawang kaba heh.

2. **Ka 'Tang Sohmynken:-** Ia ka 'tang buh soh mynken la shna da ka ktang shi mat, ka siejskhen kaba heh bala set da ka jaiñ khnang ba kan ym lait ka soh mynken ba la dung pynni bha. Ki buh ia ka ha ka tyngir khnang ba kan tyrkhong bad rkhiang bha haba ki don kam ban shim bad ber ha ka jyntah.

2. **Ka 'Tang Thep Tympew:-** Ki tymmen hyndai ki ot ia ka tyndong siej kaba heh kat ka klat dih um bad ka kham jrong khyndiat ia ka klat stil *(steel)* hangta ki pyndon kam ban thep ia ki sla tympew haba ki leit trei sha lyngkha, khnang ba ka tympew kan ym iap stai bad kan lait na ka jing pynjot ne kyrjaw ha ka pla. Teng teng haba ki sliang um ha lyngkha ki sei noh ia ka sla tympew bad ki pyndon kam ban tong um dih na ki wah duid.

3. **Ka 'Tang duma:-** Ki tymmen khasi haba ki bam kwai, ki pyndonkam ruh sa u duma ban kbum ha shyntur Ki tyngkhap ne tynsat ha shyndah ki bniat kiba sha khmat. Kumta ki don kam ia ka tangduma ban rah ha lum ha kaba ki leit trei ne leit bylla. Ki shna bha ia ka da ka tyndong siej kaba ha jan

dyngkhong ba ka duma kan bang bha. ki set ne tap da u longkhot dieng ba ki la shna pynitynnad ban suk ha ka por plied ia ka. Ki da oh shrong itynnad bha ïa kane ka tang duma.

4. **Ka 'Tang kyrshohkwai :-** Ki tymmen khasi kynthei bad shynrang, haba ki la tymmen bad kim don bniat shuh ban ktha kwai ki pyndonkam da ka tang kyrshoh kwai khnang ba kin lah ban bam ki shna da ka tyndong siej ne tyndong nar kaba jrong tang hynriew inshi ei ei bad uwei u nar bat, ban dung ne tylliat shapoh ynda ka la lwet bha ki phlei bad ki bam ia u kwai.

5. **Ka 'Tang sliew ding :-** Haba ki sliew ding ki pyrsat da ka shyntur bad ki pyndonkam da ka tyndong siej khnang ban kham suk. Ki ot ia ka siej bad pynpei thliew baroh arliang, ka jingjrong jong ka, kumba shipurh ei ei.

6. **Ka 'Tang shaw um :-** Ki tymmen mynshuwa kim ioh thied phiang buh um ne khiew, tong um. Ki shna da ki tyndong siej kiba ar pung kiba heh ban leit tong um na pukri ne na shyngiar ha kitei ki tyndong siej ki shna da ka siejiong, ka siejlieh bad kano kano ka siej kaba heh bha ban buh um bad leit tong um.

7. **Ka Ktang musa :-** *(Dongmusa):* Ha ki por mynshuwa ki khasi kim pat don ka jingshai, Elektrik ne kano kano ka jingtbeh kum ha kine ki por mynta. Kumta ki pom ia ka tyndong siej shi mat, ki sa theh da ka umphniang sharak bad set da ka byrni ban tbeh ding haba ki iaid lynti por miet por iong, ia kata ka jingtbeh ki khot ka tangmusa ne dongmusa. Haduh mynta mynne ki dang pyndon kam ia ka ha ki nongkyndong.

8. **Ka 'Tangshun:-** *(Ka Shaman)* Ki tymmen khasi kynthei bad shynrang haba ki bam kwai, ki pyndon kam ia ka tyndong thep shun lah ban shna da ka rnong ne ka tama bad ki set ia ka da ka pisa saw ne da ka pisa shi tyngka. Ki shna ka jingtap thik kum ka met bah ba ki khot ka tang shun ne don kiba khot ia ka, ka Shanam.

9. **Ka Smuk:** U rangbah khasi, uwei pa uwei u dih duma, kumta ki shna da ka tyndong siej bad oh shrong bha ia u tynrai siej shi bynta ki sam thliew ban thep duma bad ka tdong ki shna pynjrong bad pyndait da ka reng masi ban leh pipe ban kjit duma. U jrong tang kumba san ne hynriew inshi ei ei.

10. **Ka Shlim:-** Kane ka shlim ka dei ka tyndong siej kaba heh bha la jan kat u luta. Ki khlong thliew ban thep ia ka duma bad ki shna u pait *(pipe)* ban kjit uba jrong la jan arpruh shiteng ne lai pruh ei ei, uba iaid lyngba ka um ba ki la buh hapoh, khnang ba, haba dih kato ka jakhlia ba mih na u duma kan sah kut noh hapoh ka um kaba ki khot ka "lali", bad ka dtem duma kan leit beit ha u nongdih duma. Kane ka khang lad ba u nongdih um lait na ka jingpang bampong *(cancer)*.

11. **Ka Maloi:-** Ha kine ki juk jong ngi kiba mynta ngim ju iohi koit ia kata ka maloi ka long kaba kumno? kata ka tiar u barim bajah, hynrei ka maloi ka dei ka mok tong um ba u khasi u tong um da ka na ka khiew ne um tong. Ia ka maloi la shna da ka tyndong siej kaba heh bad kaba lyngkot ban ia ka tin shi kilo. La sam thliew bad pyndait da u dieng ban pynlong jingbat ia ka.

12. **Ka Ruh Kynrieng:-** Ia kane ka ruh la thaiñ da ki siej kiba stang bad ki pynheh ha pdeng bad ki thaiñ pynrit ha ki tduh baroh arliang khnang ba ka miaw kam lah ban rung shapoh. Ka jrong arphut bad ki teh ia ka ha tyngir ban buh ia ki siang ja siang jyntah bad ki thep ia ki doh kiba tam na ka jingtah ne ki thep ia ki ktung ba la thang.

13. **Ka Ruh Doh:-** Ki tymmen mynshuwa ki thep doh ha ka ruh khnang ba kin tyrkhong bad rkhiang bha ki wah ïa ka, ha tyngir ba kan syiad ha ding ban lait na ka jingpyut bad jingsma. Ki thaiñ ïa ka da ki siejwar kiba rit bad kiba skhem bha.

14. **Ka Ruh Betkba:-** Haba ki nongrep ki trei pynthor ne rep kba ha lyngkha ki pyndonkam da ka ruh ban thep ïa u kba. haba ki leit bet ha pynthor. kumta ki thaiñ da ki siej lwar kiba stang bha, ba kan skhem bad dait bha sbiak. Ki thaiñ ïa ka ha ki ar syrtap bad ki teh pynskhem ia ka. Ka jingjrong ka long tang shiphut ei ei bad ka pyngkiang ka long shiphew inshi ei ei. Ha ka, ki pyndait lang bad u star khnang ban suk ban kit ïa ka

16. **U Sup:-** Ia u sup la thaiñ da ki siej ba la pied pynstang ba la khot u Lwar kum ka jingthaiñ shylliah bani bha. La buh ia u kba ne u kba symbai, u lah ban rung 3 haduh 8 byrni u kba. Ha khlieh la thaiñ pynkham rit kum u tipot, hynrei khlem ka jingtap.

17. **Ka Ruh pylleng:-** Ia ka ruh buh pylleng syiar la thaiñ da ki siej ba la pied pynstang bha ia ki siej thaiñ, ka dur thik kum ka ruh set syiar hynrei ka rit bha tang ka bol Valley bol. Ia ka shyntur la thaiñ khamrit tang ban phrung ia ka sla kti.

18. **Ka Trap:-** Ka Trap la thaiñ da ki siej kum ia ka khoh, hynrei la thaiñ ar syrtap ia ka. La pyndonkam ia ka ban buh jain,

buh sopti bad ban kit jingkit. La thaiñ ruh ia ka jingtap kum ka khuri sop ai present ia ki player foot bol ne ai prize ia ki nongjop ialeh foot bol.

19. **U Khrei ai nong:-** Ki tymmen ki ai nong shi sngi trei ia u rangbah ne ia ka kynthei shi sngi trei ki thaiñ da u khrei ai nong ia ki nong bylla sngi katkum ka jingheh u khrei bad ka ai nong sngi

20. **U Star:-** Ia u star ki thaiñ da u thri, da u tluh, da u siej bad da u ksai thaiñ mula u ba dei u jri. Ki pyndonkam ban kit jingkit ia u.

21. **Ka Khoh:-** La thaiñ ia ka da ki siej ba la pied pynstang bha, ki pyndonkam ia ka ban thep ia ki phan, ki tiar ki tar ban kit na kawei ka jaka sha kawei pat ka jaka. Ki kit phan na lum ia u kba ki kit ia u riewhadem bad ki kit ia ki jhur na lum ban lam sha la iing.

DA KYNMAW HO KO KHUN KA RI!

1. Haba nga peit ia ka Ri Khasi
Jyllei ki mynder ri
Balei kumne sha ka wan jia
Ha khun Khasi Khara
Ia ka jingstad shaphrang ngan kiew
Hiardor ka jaitbynriew
La ha Nongkyndong ne ha Sor Shillong
Baroh kumjuh ka long.

Kho: *Da kynmaw ho Samla ka Ri*
Wat klet la ka tynrai
Ioh ba kyndit shisien ka sngi
Jaitbynriew kan shu jah rngai.

2. Kat sha ba leit kat sha ba phai
Sa tang ki jingkhuslai
La ha Ri Bhoi bad ha Jaintia
Satang ka ia kajia
La ha Block-I bad ha Block-II
Hapeit ka jia aiu?
Ha West Khasi ha thain Langpih
Assam ki la wan knieh.

3. Haba nga iaid haba nga ieng
Ka hok ka la kyllon
Satang ka sniew ka sang ka ma
Ki la jyllei mynta
Katba nangmih ki sngi ki por
Ha peit ki kot khubor
Pyni ha ngi ïa ki jingshisha
Jingsniew bad jingthala.

4. Ko Nongthaw Aiñ ka Ri Khasi
Kawei to ïa tylli
Wat ju sngew pher ia ka party
Bantei ia la ka Ri
Tang ka jingieit kum shi para
Ngin jop ngin suk hangta
Kan neh kan sah ka dustur khasi
Ka hok bad ka Riti.

5. Lada ïapait lada ïa pra
Hapeit aiu kan jia?
Ka Ri Khasi baieit jong ngi
Synshar u mynder Ri
Katba nang mih ki sngi ki ïa
Jyllei ki jingthalla
Hala ka Ri ngi shah long mraw
Hei ho to da kynmaw.

22. **U Kwot:-** Ia u kwot la thaiñ da u siej tyra ba la shoh pynpait bha ia u. La pyndankam ia u kwot ban buh kba, buh krai bad buh riewhadem.

23. **Ka Pliang dieng:-** Ki tymmen hyndai kim pat ioh ki pliang ban bamja, kumta ki pyndonkam ia ka pliangdieng ba la khlong. La shna ia ka pliangdiemg da ka diengpiengwait, diengtanglun bad ka diengphiang khnangba ka ja kan kham bang lada shna da kiwei pat ki dieng ka sma. La khlong thliew kum ia ka pliang pleit ne dabor rit ban bamja ha ka.

24. **Ka Siangja:-** Ki riew hyndai kim pat ioh da ki siang nar ne allumanium ki shna da ka dieng ban khad ja na ka khiewja, bad sa ka siangjyntah ba long kdor ba long thliew ban khad jyntah na u khiew jyntah.

25. **Ka Knoh:-** Ia ka knoh ki shna da ki siej kum ia ka khnap, hynrei ki king ia ka ja phandieng ne ka ja krai khnang ba ka ja kan lwet bha haba shet lang bad u khaw khasi.

26. **Ka Trap:-** Ia ka trap la thaiñ da ki siej bad la sop da ka slew kum ka knup, hynrei la thaiñ pyllun kum ia ka pdung rong kba. Ki pyndonkam ia ka ban kup slap na shadien ka met u briew ban lait na ka jingshop u slap u phria ha ka por lyiur.

27. **Ka Knup:-** Ia ka knup la thaiñ da ki siej bad la thaiñ ar syrtap da ki siej kiba stang, la sop ia ka da ka slew. Ia ka slew la thep shapoh. Ki pyndonkam ban kup slap ki shu buh ha ka khlieh bad ka long ka ba heh kumta ki trei lyngkha ne ki trei ha pynthor ka la biang ia u nongrep ba un lait na ka jingjhieh.

28. **U Prah:-** Ia prah la thaiñ da ki siejlieh, siejiong bad siejtawang ba la pied pynstang bha bad la khud pynni bha khnang ba lada thaiñ ia ki, kin ia dait bha sbiak bad kan skhem bha haba peh ia u kba ne tai khaw ba la dep dung ne khyrwait da ka kor. Ia u prah ngi pyndonkam bun jait ban pynkhuid ia u kba; u krai, u riewhadem bad ban peh ia u kba.

29. **Ka Reng:-** Ki tymmen mynshuwa ki buh ia kane ka reng masi; reng khiat ba la ot pynpei thliew sha tduh kum ka smuk ban kjit ia ka snam jakhlia jong u briew ka ba lang ne jngem na ba ur, hap, bad mynsaw khlem mih shabar.

30. **U Klong:-** U klong u dei u jingthung ba ki thung ha kper ne ha lyngkha. U heh kat ka khiew shetja. Ki ot na sha khlieh jong u ban buh ia u khaw ba la dep dung, ne ki buh ia u symbai riewhadem ban thung ia u khnang ban lait na u khniang u ksiah.

31. **U Skaw:-** U Skaw u dei u jingthung ba ki thung ha kper ne ha lyngkha ba ki pyndonkam ha kaba jer kyrteng ia ki khun ba dang shu kha ha ka Niam Khasi ki da jer da suit da shor bad ha ka leh niam, thung mawniam, mawbynna, mawnam, thang iap, kiew iing, bad ka knia ka khriam. Ki pyndonkam ruh ia u da ka ba ki ia dih kyiad um.

32. **U Thlong:-** U thlong ki Khasi ki shna da u dieng u bah heh, ki ot kumba shi pruh tam ci ei ka kynjang bad ka pynkiang ka jingheh shi phut ne shi pruh ei ei. Ki khlong thliew na sha khlieh kat shi prah u khaw ban dung. Ia u thlong la pyndonkam ban dung ia u kba, u krai, u riewhadem. u sohmynken, u shyrmit bad ki dung ia u kpu saw, u kpu syep, u kpu tharo, bad kpu maloi.

[redacted]

33. **U Synrei:-** Ia u Synrei la shna da u dieng tylli u ba jrong kumba lai ne saw pruh ei ei ka jingheh pat kat u dieng kwai. U Synrei u long lang shijur bad u Thlong, khlem u Synrei, ym lah ban pyndonkam ia u Thlong, khlem u Thlong u Synrei ym lah ban pyndonkam. Hapdeng la ot ban bat da ki ar tylli ki kti ban dung.

34. **Ka Khorki:-** Ka Khorki ki shna da ka Siej Skhen, kaba la kham iaw, ki thlih saw nuid kumba 6 inshi ei ei ki sa pyndait da ka lyntang kaba stang ban khyrwait ia ka doi masi bad doi muid ha ka jingdiang ba ki khot ka pham. Kumta ki khyrwait kumba shi kynta duna ei ei bad ki theh lang da ka um haduh ba kan da thnam bha. Suki suki ka pynmih ia ka makhon ba ki sa shet ia ka ban pynlong sha ka khi kaba pura.

35. **U Synnait:-** Ki tymmen hyndaiki thaiñ ia u Synnait da ki Siej Skhen kum ka ruh ban pjier ia ka kyiad kaba la shet da u khaw ne da u riewhadem ba kan mih tang ka um suda bad ka ja kam sah kut ha u shang ba ki khot u Synnait.

36. **U Khra:-** Ia u Khra la shna da ka dew byrtha. La pyndonkam ia u Khra ha ka ba buh ia ka kyiad kaba la long ban dih bad ka kyiad ka ba buh ha u Khra ka long ka ba shngiem bha dih. U Khra u bah eh u lah ban niam kum ba 10 leter haduh 20 leter ei ei. Lada bakla kum pynhap ia u u lah ban pynpait shi syndon.

37. **Khoh kitdieng:-** Ia ka Khoh kitdieng ki shna da ki ar tylli ki siej bad ki sa thaiñ pynskhem bad ki pyndonkam ban kit ia ki diengthang, kit dieng shna iing, kit lyntang, kit dieng sawdong bad kit ia ki nongpang ruh ban lam sha hospital.

38. **U Sum:-** Ki Rangbah khasi ki ba smat ia beh mrad, ki don la u sum u sum ban pyndonkam ban dung ia ki mrad ne ia u nongshun, wat ban ialeh thma ruh ki pyntbit ia lade ban sum na sha jngai, ki shna da u nar u ba nep bha baroh arliang kum ka waitlam, sha tdong pat ki thung da u siej kum u khnam.

39. **Polo Tongdoh:-** Ki kynthei khasi ki smat bha ban tongdoh sha wah. Kumta ki shna ia ka kum ka jar kynriah shyiap, ki thaiñ da ki siej bad ki khun ia ka bynta ba sha khlieh kum ia ka knup. Nangta ki sa syrdep da kawei pat ka shang kaba rit ba la shna pyllun ba kin sahkut ki doh um kaba ki tong ia ki.

40. **Ka Ryngkap:-** Ki Rangiasiat khnam bad ialeh thma hyndai ki da shna da ka tyngdong siej ban thep ia ki khnam khnang ba kin ym jah haba tur ia ka khlaw ka btap ia ka lum ka wah bad ka ia march artad, kumta ki khot ia ka, ka Ryngkap.

41. **Ka Ryntieh:-** U Khasi u ngeit ba tang mar ia kha ia u khun shynrang ki shna kawei ka ryntieh bad u khnam ki shna ban jer ban thoh ban ai kyrteng ia u kumta u wei pa u wei u rang khasi u dei ban long u Rangialeh thma ban kit ban bah ia la ka Ri ka Hima. Ia ka ryntieh la shna da ka siejsba kaba la iaw bha ba kan skhem haba siat ia ka.

42. **Ka Ruh syiar:-** Ka dei ka ruh set syiar ba u thaiñ da ki siej kum ka dur ba thaiñ knup ne ka trap, hynrei la thaiñ pyllun kum ka khiew kaba heh ban thep ia ki syiar ha ka por leit die sha iew khnang ba kin ym iap.

43. **Ka ruh khnam:-** Ka ruh khnam la thaiñ da ki siej kiba stang bha bad la buh ia ka shiap kaba nep bha kum ki khnam ba ki dohthli kin rung shapoh hynrei kim lah shuh ban mih shabar. Kin pynap ia baroh ki jait doh um ba kin rung shapoh jong ka.

44. **U Proh dohkha:-** Ia u proh la shna da ki nar kiba nep bha ban sum ia ki dohkha hapoh um, haba ki la kerkut da ki jar, Kumta ki shna da ki proh ban dung ia ki dohkha ba kin ioh kem da ka ba suk ia ki.

45. **Ruhdor:-** Da u ruh thep byrthieh, thep shymprong bad thep doh sher siangkai haba ki leit tong na wah ki khot u ruhdor namar u ruh u barit ba ki kieng ha ryndang ha ka por tong doh na wah, la thaiñ pynskhem bha da ki siej kiba stang bad kiba rit.

46. **Ka Dakli:-** Ka ia syriem dur kum ka dabor jri bad kaba heh, la thaiñ ia ka da ki siej ba la pied stang bha ia ki, ki tymmen ki pyndonkam ia ka ban buh ia ki tiar kumba pyndonkam ia ki kriah ha ki por mynta.

47. **Ka Bniat Ksieh:-** Ki tymmen ki ri bad sumar bha ia ki bniat ksieh, namar kaba ki kynnah ki kum iohnguid ia u shiah dohkha bad u sahkut ha u pdot ki pyndonkam da ka bniat ksieh ha u ryndang khnang ba u shiah un mih noh na u pdot.

48. **U Mawpruid ding:-** Ha ka por mynshuwa kim don jingpruid kumba ki don mynta. Ki tymmen haba ki sliewding ha iing ne ki thang duma ha ba ki leit trei, leit ktah ha lyngkha ki shna da u mawlein bad nar, ki pyn ia kyrshut lang ia ki bad ki buh lang ia u turuin ba un kem ding. Ki la shna da u turuin u ba la rkhiang kum u kynphad, haba u la kem ding ki thang ia u duma *(sikret)*.

49. **Ka Khoh Ratap:-** Ka long kum ka khoh kit dieng, hynrei ka heh bha kum ka polo thep tympew ne rnga. Ki pyndonkam ha Ri War ban kit Sohniamtra, sohjew, sohmyndong, sohmanir bad kiwei kiwei ki jait soh.

50. **Ka 'Tieh Khnai:-** Ki pyndonkam ia ka ryntich khnai ban riam ia ki khnai ha lyngkha kba, ba ki khnai ki wan pynjot ia ki jingthung jingtep. La shna ia ka da ka siejsba kaba la iaw bha.

51. **U Khnam:-** U khnam u don ar jait, u wei u khnam ban siat ia ki mrad u dei u nampliang u ba don ki nat ar tylli, u ban bat ia ka met u mrad haba ki siat ia u. Sa u wei pat u dei u nam iasiat thong, ki khot u nam sop, ia u ne u khnam ki ju pyndonkam tang haba iasiat thong, iasiat Rongbiria U Khasi.

52. **Ka 'Tiehmaw:-** Ka tiehmaw ka dei ka ryntich ban siat sim, siat risang ha lyngkha, ba ki ap mrad ha pynthor. Ki shna da ka siejsba kaba skhem, ki pyndonkam ban siat da u maw kum ka jri ne ki siat pyntieng ia ki sim da u tdei ne u namlang kum u khnam ki shna pynjrong ia u ba kin tieng ki sim bad ki thlich arliang ia u sai siej, ki sa thaiñ da u sai stein ban pynlong kum ka snieh jri siat sim ba u maw un neh haba siat.

53. **Ka Khnap:-** Haba ngi thangdoh, thang ktung bad khap rnga, ngim lah ban shu shim da ka kti ne da kaba shim da u dieng tylli. Hynrei ngi pyndonkam da ka nap ka bili haba ngi thang jyntah.

54. **Ka Pdung Rongkba:-** Ia ka pdung rongkba la thaiñ da ki siej kiba la pied pynstang bha ba kan dait bha sbiak, ban rong ia u kba, u riewhadem, u krai bad ia u sohriew ban tylliat ne dung ban leh shet ja. Ki thaiñ pyn pyllun kum ia ka dabor kaba heh. Ki buh ha tyngir ban rong ia u kba.

55. **U Maw khyrwait riewhadem:-** Ia u mawkhyrwait sohriew ne khyrwait krai la shna da u maw u ba khia khnang ban lwet bha u riewhadem ne u krai, la shna ar syrtap. Kaba shajrong ka don ka thliew ba rung ban thep kba shipawa kg. bad kaba sha trai ka ap bat skhem ia jaka pynshang.

56. **U Mawtylliat:-** U Mawtylliat ia ki jhur ne jingtah *(shatni)* ki wad da u maw uba jlieh bha na wah khnang ba kan ni bha ka jingtylliat bad ki pyndonkam sa da u wei pat u ,maw long u sohkhia uba shyltuin u ne ruh uba ni bad jlieh bha ban pyntyllun ia ka jingtylliat tungtap, pudina, sohsaw bad kwei kiwei de.

KO NGAP BARIT

1. Ko ngap barit ba her wiang wiang,
Hapdeng ka 'persyntiew;
Phi kjit ka um ba bang ba thiang,
Ïoh bam u khunbynriew.

Kho: *Ho, ho, ho, ho, balei ngam lah*
Ban her kum phi
Ah! Ko ngap barit.

2. Ko ngap barit phi smat phi sting,
Dangstep phi trei shitom;
Phim khein i'u slap ka lyer u phria,
Jingeh phim ju salia.

3. Phi ai nuksa ia ngi ki khynah,
Jingeh baroh ngin shah;
Ngin minot thop ngin trei shitom,
Lawei ngin ioh burom.

4. Man la ka sngi ngi leit sha skul,
Ban ioh jingnang jingstad;
Ku umpohliew jingstad ngin dih,
Shyrta khlem jingsngewsih.

57. **Ka Sohksah:-** Ia ka sohksah *(Ka kyrwoh)* ki shna da u thri ban phah khubor kumba thoh shithi mynta ki thaiñ ia ka katkum ka jingdonkam la ha ka kam sngewsih ne ka kam sngewbha ki thaiñ da ka jingthmu bad ki buh da ka sain *(ka dak)*. Haba ki thoh shithi samla ne thoh pyntip ia ki jingjia ki suh bad ki thaiñ kum ka dak ban pyni ia ka kam ba ki thmu ki riew hyndai ki khot ia ka ka kyrwoh. Hynrei mynta ba ka pyrthei nangthoh nangtar kim pyndonkam shuh ia kine ki sohksah. Ki pyndonkam sa tang ban thaiñ sohksah ban pyndait bad pynskhem ha ki piengwait lyngngun.

58. **U Luta:-** Ia u luta ki pyndonkam ban shetja ia u khunlung u ba dang 6 bnai haduh shisnem shiteng ba un lah ban bam ia ka ja kaba jem ba la shet kyrpang tang na ka bynta jong u ne jong ka khunlung.

59. **La Waitlam:-** Ka waitlam ka dei ka atiar ban iada bad iapom lada wan ki dusmon, ki nongshun ne ki mrad kiba wan kynrup dait haba leit jingleit. Ki Rangiapom ki iakeh thma da ka waitlam ban iada ia ka Ri bad ka Hima lada don mano mano uba wan knieh ia ka hok ka muluk ka jaka.

60. **Ka Stieh:-** Ka Stieh ka dei ka atiar ban kah ban da haba u nongshun u thmu ban dung ne pom pyniap ia u; kumta da ka stieh u da, khnang ba u sum ne ka waitlam kim lah ban sam lyngba jong ka. Ia ka stieh la shna da ka snieh kaba rben ne da ka nar kaba skhem ki pyndonkam ia ka ha ka por ba ki ialeh thma *(iapom)*.

61. **U Mohkhiew:-** Ki tymmen khasi namar ki dei ki nongrep, khlem u mohkhiew kim lah ban puh kper, puh lyngkha bad ban thung ban tep, kumta manla u briew u ba la nang ban trei ban ktah la ka kynthei, ne u shynrang ki la hap ban don la u jong u mohkhiew.

62. **U Mohkhiew Rit:-** U dei u mohkhiew u ba rit ba ki thung ha u shriew siej ban phrang ne ban khruid ia ki kynbat na kper ba shu puh tang na sla khyndew ym kum u mohkhiew u ba heh bad u ba skhem.

63. **Ka Kriah:-** Ia ka kriah la thian da u siej ban buh ia u phan, u jhur, ka shriew bad ia ki soh. Ban kham suk ban rah na ka wei ka jaka sha kawei pat ka jaka. Kumta ka kriah ka long kaba donkam eh ia u nongrep.

64. **U Sdie:-** U Sdie u long u ba donkam tam ia u nongrep ban pom ia ki dieng ki ba heh, ban stah dieng sawdong, ban thla ia ki dieng thang bad ban pom ia ki dieng kiba heh kiba ym lah shuh ban pom da ka wait lyngngun. ban khlong tliew ia u thlong bad ia ka dong sniang, dong masi ban ai um ne ai jingbam ia ki jingri.

65. **Ka Wait:-** Ka Wait Lyngngun, Wait Bnoh, ka Wait Ot Doh bad ka Wait Mylliem, kine ki jait wait ki long kiba kongsan tam ia u nongrep, ki ban pom, ban prat bad ban shna iing shna sem. Katkum ki jait kam ba u trei teng teng u donkam ia ka wait heh teng teng u pyndonkam ia ka wait kaba kham rit.

66. **U Diengsharak:-** Ha ka por ba mynshuwa, ngim pat ioh ka dieng Elektrik, ngi hap ban tbeh da u sharak, ka dongmusa, ne da u kseh khlien khnang ban iohi ha ka por mynmiet. Kumta ngi pyndonkam ia u dieng pynieng sharak ban kham iohi ia baroh ka kamra.

67. **Ka Sharak:-** Ka sharak ka mut ia u jingdiang sharak u ba ki theh ia ka sharak bad ki tbeh ia u ha ka por miet, khnang ban iohi. Haba ki bamja ne haba ki trei kam ha ka por myn miet. Bad la shna da ka rnong ne tin aluminium.

68. **Ka Dongshimat:-** Ka dongshimat ka dei ka tyndong shipung ne shimatsiej kaba heh ne ka barit katkum ka jingdonkam u nongshna. Ka barit kat ka klat ki pyndonkam ban dih um, dih kyiad bad dih sha Hynrei kaba heh ki pyndonkam ban pdem doi, buh dud, bad buh um hynrei phi hap ban pynieng bha ia ka, ha kyndong ioh ba kan kyllon

69. **U Khiewrancei:-** Ia u khiewrancei la shna da ka dew byrtha. Te Kumta ki hap sumar bha ia u, kum ia u pylleng syiar. Ki pyndonkam ia u ban buh kiaid ha u.ka kiaid phandieng ba ki buh ha u khiewrancei. Ki ong ba ka bang bha ban dih ia ka. Ia u khiew u ba heh ki khot u Khra.

70. **Ka Pham:-** Ia ka pham la shna da ka dieng kaba heh, la khlong thliew ia ka, kum ia ka top buh rong surok hynrei ka kham rit bad kham lyngkot ka jingkynjang. Da ka, ki pyndonkam ban khyrwait ia ka doi, ban pynkylla makhon bad ki tiew ia ka makhon ban pynlong ka khi kaba bang.

71. **U Nar Samkhoh:-** Da u Nar ba la pynnep bha na shatduh bad na sha dien kawei pat ka tduh ki pynkdor ia u, ki pyndonkam ban sam thliew ia ki siej ban shna khoh kitdieng ne ki shna Besli, Sharati, bad ki sam thliew ia ka Saitar ki khot U Nar Sam khoh.

72. **Ka Shaku:-** Ka Shaku ka dei ka wait tari ba la shna da ka sopdieng ban pyndonkam ha iing ban ot jhur, khoh kwai bad kiwei kiwei.

75. **Ka Rashi:-** Ka Rashi ka dei ka wait ot kba, ot phlang, ot krai. La shna ia ka ha ka dur kum ki bniat kurat ba kan nep haba ot kba bad phlang sop iing.

76. **Ka Lyngknot:-** Ia ka lyngknot la shna da ka lyngtang ban shong harud dpei haba shet jingshet bad ot jhur ne haba iashong kai harud dpei.

77. **Ka Mula:-** Ia ka mula la shna da ki siej bad la teh pynskhem da u thri ka iasyriem kum ka ksing, la sop ia ka da ka snieh masi ne ki snieh mrad khlaw. Ki pyndonkam ia ka ha kamra shet ja ban shong bamja.

78. **U Tyrnem:-** Ia u tyrnem la shna da u nar u ba eh ban sah ia u prek ne kino kino ki jingshna iing shna sem, u mestiri u pyndonkam ia u tyrnem ban sah ia ki tiar ba u shna bad thaw iing. La sam thliew hamar pdeng jong u tyrnem ban pynlong jongbat na pdeng.

79. **Ka Shylliah:-** Ia ka shylliah la thaiñ da ki siej kiba la pied pynstang ia ki khnang ban suk haba thaiñ ia ki, ki pyndonkam ia ka ban siang thiah ban siang shong kai bad ban pyndem khunlung. Ia u bapang ki pynthiah ha u shylliah khnang ba un jem kloi.

80. **Ka Thiar:-** Ka thiar ka dei ka jaka buh kba u khasi, la thaiñ ia ka da ki siej kiba la pied pynstang ia ki kum u tyra ruh ki thaiñ ia ka thiar buh kba buh riewhadem bad buh ia u krai. Ka thiar kaba heh ka lah ban rung haduh arphew byrni u kba u ba shispah kilo.

U NONGHIKAI

1. Nga trei ia ka kam Nonghikai
Jingnang jingstad ha phi ban ai
Man ka sngi sha skul nga leit hikai.

Kho: *Oh kan myntoi aiu ia nga*
Ban leit hikai sha ri nongwei
Pynjynjar pat ia i Pa bad i Mei.

2. Hikai skul te kaba shitom
Tulop barit nga sngew jah burom
Tulop Adhok ia nga ki ong babu thok.

3. Man la ka sngi nga leit sha klas
Ki khynnah rit ban ai ka jingstad
Shaphrang kin kiew ban ioh ka jingnang jingstad.

4. Ko khynnah skul ba smat ba sting
Nga peit ia phi nga i ph[illegible] i phieng
I don burom neck tie ba[illegible] uniform.

5. Jingshitom kat ka kam hikai
Man la ka sngi hap trei hap sharai
Ka nam babu tulop kham lah u daju

6. Ka lawei ka shong ha phi
Ka shnong ka thaw bad ka ri jong ngi
Ba phin pynbha pynsul ia la ka ri.

KATHYRNANG KHONBLEI

Ka Thyrnang ka dei ka jaka ba thang ia kiba iap. Ka ktien Nongstoiñ bad Ri Lyngngam baroh kawei ki khot Thyrnang ia ka jaka ba ki leit thang briew naduh hyndai haduh mynta mynne, ki dang don kiba leh niam ha kito ki briew kiba dang long niam Khasi. Ka la don kawei ka jingjia ka ba phylla ha kjat ka pyntha kba Mawliehbah12 Km Nongstoiñ West Khasi Hills, ba don u wei u briew u ba kyrteng u Khen Rmen uba dei u Sordar shnong jong ka Mawliehbah ka shnong Mawliehbah rim ha syndah kane ka shnong u la leit pynap Kwar *(Shrip)* ia ki Dohkha Dohjai bad ki Dohthli ha ka por Synrai.kumta ha kawei ka janmiet u la leit khyllie ia ka bad u la lap pynban bala ngat da ar tylli ki khun ka Puri blei. Iwei I Khun khynthei bad iwei pat I khun Shyrang kiba la iap. Ka rta ka la long kum ki khynnah kiba la jan ar snem eiei haba peit ia ki.

Kumta u la leit march sha la shnong bad ki paralok parajor ban wan ia peit ia kita ki khun ka Puri blei ba ki la ngat ha ka Kwar *(Shrip)* jong u. ka dur thik kum ki briew. ka Khlieh. ki Kti bad ki Kjat, ki Khmut bad ki Khmat bad ka met ka phad hynrei ki iapher u shñuih te u rong Jyrngam kum u Sohpailen ha ka por tlang. Sa u Shñuih u kham jrong ban ia u briew. Haba ki la bishar bniah ia kata, ki ngeit ba ki dei ki khun Ksuid khun Puri blei. Ki la shna ia kawei ka jaka ban leh Niam Ban thang ia ki ha ka Dustur u Khasi ki la ker kynroh ia ki met iap hangta bad ki thang ia ki met iap hangta bad ki thang ia ki harud katei ka Wah. Ki la leit khot ruh ia ki Myntri ka Hima u Syiem Nongstoiñ ban ia sakhi lang ia katei ka jingjia ba phylla. Ha ka janmiet ba ki la dep ka thang ka

leh niam la ther u slap bah u slap san haduh ban da kot ka um ha katei ka jaka ba ki la thang bad ka um saw ka la rong lut ia u rnga bad ia u dpei sah sa tang ka Khyndew suda. Hadien kata man la u snem ka um saw ka dei ban kot ia katei ka jaka ba la thang ia kitei ki khun Puri shisien ha ka shi snem. Katei ka jaka ha ka por mynshwa ka long kaba heh bha katei ka thwei ba shong ki Puri blei la kat ka pung kaba heh. Ki tymmen, kim nud ban phah ia ki khun ha katei ka jaka ioh ka ban sa ring ka puri kim nud ban leit ap masi ne leit sum leit sait jain ba ki tieng ba ki shong ki ksiud wah. Ha ka por miet ki briew ki iohi ia ki khmat jong ki Ksuid ki thaba kum ki torslait da ki bun tylli ki khih khrip khrip. Hynrei hadien katei ka jngjia ba la iap kitei ki ar ngut ki khunpuri, kim iohi shuh ia ki jingthaba ki khmat jong ki. Haduh mynta mynne katei ka pung ka dang don bad ki dohkha ruh ki juh bha ban shong ha katei ka jaka.

Ka um ruh ka la khamrit shibun ban ia kaba mynshuwa haba ki iathuh khana ki tymmen kiba la iohi. Bad ia ka snem ba ka jia kim tip namar ka la long artad ha ka Thma bah kaba nyngkong ka Pyrthei. Kine ki dak ki shin ki dang neh haduh mynta ki sngi, ki khot ia kane ka jaka ka "THYRNANG KHONBLEI".

ÏAP KHLAM HA MAWLIEHBAH

Ha shuwa ba ka Ri India kan sa ioh ia ka jinglaitluid na ki kti ki Phareng, ka la jia ka jingjia kaba sngew phylla bha ha Mawlihbah rim *(Nongrim Mawliehbah)* ha kjat ka pyntha rep kba ha madan Mawliehbah. Shisien ka la long ka shnong kaba la heh bad kaba la slem bha. Ha katei ka shnong ki la buhai shnong ha u wei u lum ba la ker tawiar sawdong da ki pynthor ktich ia ka la kum ka Dew lynnong kaba rit.

Ka la jia ha kawei ka snem, ka jing iap khlam kaba la palat liam Por jan miet naduh ka 7pm haduh 12 Am. Ki briew katba ki ang ia shong kai sadhai harud dpei kynsan kynsan ka la wan ka jingsawa ba ki ioh sngew kum ka jingtylliat Riewhadem ha u maw khyrwait bad kiba dang ia shongkai ki shu kyllon iap ar ngut lai ngt harud dpei khlem lap ud ne pang. Kumta shi kumta man la ka jan miet ki briew ki la iap.Tieng her ia kata ka jingjia ba phylla, ki Paramarjan ling ki shu iohsngew ia ka sur lynniar kita kiba ha ling kia dang im kum ba pom u Pyrthat ne kumba aksiden ki shu iap ha hashen.

Don kiba iohi ia kata ka Khlam kum ka briew kaba heh, kaba jrong bad ka iaid ka kam na shi liang ka ling sha shi liang bad ka riam da ka Jaiñ saw shi liang met bad ka riam da ka Jaiñ Jyrnga na shi liang ka met, tang shu dei iaid ma ka ki briew ki ba don haoh ling ki la iap arngut bad lai ngut shi ling shi ling. 1900 A.D. hamar kata ka por ki briew ki phet iap phet im sha khlaw sha btap sha kroh sha krem kim nud shuh ban leit phai sha la shnong . kumta kiba la phet sha sepngi ka lew Riangdo, don kiba phet shathie sha ki thain Maweit bad don kiba phet sha ki thain Shahlang bad don kiba leit kiew sha Mawkhlam Nongstoiñ bad

khatduh ki kynriah shnong sha Mawnar, Mawliehbah, Mawkohruid bad Mawlangdep. Kine ki dang sah ki dangneh haduh mynta mynne ki la roi parum pareh bad ki im suh im sain haduh kine ki sngi mynta kine ki shnong bad ka Pyntha kba kaba heh bha ka don ha lynti ba iaid na Nongstoiñ sha Sonapahar, phi lah ban iohi kyndiang ia kane ka Pyntha kba kiba itynnad bad kiba pyngngad.

LAW LONGDOH MAWLIEHBAH

Khlaw Longdoh: Ka dei ka khlaw ba ki leit lehniam ki Longdoh, ki basan shi sien shi snem ki da knia ki da leh niam leh rukom katkum ka niam u barim u bajah haka dustur ka riti leh niam u khun khasi mynshwa ba ki dang bat ia ka niam kñia niam khan. Don ha la ki jait ki jait ki ba leit nguh leit dem shi sien shi snem, don ki ba leit ar snem shisien don ki ba leit leh niam lai snem shisien kumta ter ter kat kum ka jing leh niam jong ka jait ka kynja. Ki hap leit **Tap Longdoh**,kat kum ka jait ba ki la pynbeit. Ki hap leit nguh leit dem ia u Lei Longdoh, u Lei long iing long sem. Ki leit tap leh niam da kaba ki shna ka iing hapoh katei ka khlaw Longdoh.

Hadien kata u Longdoh u rah la ka kyiad la ka dabor, u Sniang ne u Blang ban knia ban leh niam ia u Lei longdoh jong ka kur ka jait kum ba ki la buh ki la pynbeit ia ka sngi ka por ka ia . U Longdoh Rangbah kur u leh niam leh rukom ban pyndep ia ka kñia ka Phirat u da pan u da kyrpad ia u Nongthaw Nongbuh ba kan bha kan miat ka long kur long kha, ka longing ka longsem,ka long shnong ka long thaw u la ap ka hukum ka jutang ba kan bit kan biang nadong sha dong ,ban im suk ban im sain ban lait na ka kam sniew ka khlam ka ngoh.

[redacted]

Kumta u Nongkñia u la dep pan hukum na u Nongthaw Nongbuh u pom ia u blang ne u sniang ban ainguh aidem ia u Lei Longdoh u Lei Longkur, ynda la dep ot ki puid bad ki thang ia ka doh knia ki ia bam baroh hangta bad kim ju rah sha ling ia kaba tam, ki ia bam ha ban da lut ploiñ Nongbuh. Lada la jia ba kim lah ban bam ki thang noh hapoh ding. Namar ba ki khein sang ban rah sha ling ia ka doh k Nongbuh ia ha **Law Longdoh**.

Ka Khlaw Longdoh ha Mawliehbah la lch niam tangba ka jait Nongsiang kumta haduh kine ki sngi mynta ka Mawliehbah ka jied Longdoh tang na ka Jait Nongsiang ban hiar pateng ia u long shuwa u man shuwa ia kiwei pat ym ju bit ban jied Longdoh jong ka Hima Nongstoiò u Longdoh ym dei tang ia ka Jaid Nongsiang un peit un khmieh ia ka bha ka miat hynrei un peit lang ia baroh ia ka, long ka jaka bad ka thain baroh kawei.

Ha ka por mynshuwa u Longdoh u basan u synshar ia u khun u hajor jong ka dong ka thain ba kin ia imsuh imsain kim bit ban ia lushia ne ia knich jaka bad kumjuh ruh u Syiem um ju peit ia ka jait Syiem lajong hynrei ia ka Hima baroh lang kawei ba u shynshar ryntieh ba kan iaid beit iaid bha baroh kawei ka Hima. Ka tap Longdoh ha Mawliehbah nga ngeit ba ka ia pher bad ka kñia Lyngdoh ha thaiñ Bhoi ha Jaiñtia bad ha Shillong, namar ka jingthmu hi ka long kumjuh hynrei ka iapher ka rukom ngeit. Te kito kiba shong thap ne shongwai ia ka khyndew jong ki jait Nongsiang ki shu ia don kti ban ia ki tang u wei u syier ha ka por leit kñia Lyngdoh shisien shisnem haba ki lch niam, ka tap Longdoh kid a phah pyrta khang shnong lai sngi kynthich. Ka lynti bah lynti rit ki da ker da khang lynti ba u nongwei u nongar ym bit ba un wan rung wan tur shapoh u pud synshar jong ka shnong.

[redacted]

Lada jia ba u Nongwei u Nongar u kum wan tur wan rung hapoh ka shnong ki kem ia u bad ki phah kuna ki don la ka niam ka Dustur ha kata ka Kñia leh niam Longdoh jong ki, lada dei u Syiem u Patsha u ba khraw batri kim bit ban shah ban rung ha katei ka por leh niam leh rukom katkum ka Dustur u long Shuwa u Man Shuwa.

Hadien Lai sngi Lai miet ba ka la kut ka jinglehniam ki sa shah ban leit ban wan kat ba ki mon.

KA WAH RILANG

Ka Wah Rilang ka long kawei ka Wah kaba heh bad kaba dap tang da ki kroh ki krem suda ki maw ki riat hapoh ka West Khasi Hills. Bun ki nongleit nongwan kim ju sngewTynnad ban iaid harud jong ka. Watla ki Dohkha Dohpnat ki bun hynrei ki Rawon kim da ju smat ban leit khwai Dohkha ha ka por Lyuir. Ki khot ka wah Rilang dei namar ba ka don ka Hat Rilang ba ki ia sumar bad ia ri lang ki 3 Syiem. U Syiem Langrin, u Syiem Nongstoiò bad u Syiem Nobosohphoh.

KA IEW RILANG

Mynshuwa ki khot ka Hat Rilang , ka Iew Rilang ka la long kawei ka Iew khappud jong ka India bad ka Ri Paskistan *(Bangladesh)* mynta. Ha ka por ba dang shynshar ki phareng kane ka Iew ka dang neh dang sah. Kane ka Iew ka don haneng ka jingkieng Ranikor, ha arsud ka wah Rilang bad ka wah Kynshi la ker da kine ki artylli ki wah, mihngi ka wah Rilang sepngi ka

wah Kynshi. Ki pynlong hapdeng ki Dkhar ruh ki wan Iew da ki Liengkynda ki per ha um kum ki han halor ka wah. Hadien ba ka Ri India ka la ioh laitluid haka snem 1947 kane ka Iew ka la duh noh shi syndon ka Sorkar India kam shah shuh ban ia Khaúi ia pateng bad ban ia peiñ ia plie bad ki Dkhar Bangla *(East Pakistan)* ha kane ka shnong ym don shuh ba shong ing shong sem shuh mynta ne ka shnong ka thaw ka sah sa tang ka lum ka khlaw suda. Ka Ktien Rilang ka mut ka ktien ba ki iari ia sumar lang kine ki lai Syiem lai Kynrad.

1. U Syiem Langrin.
2. U Syiem Nobosohphoh Rangblang
3. Bad u Syiem Nongstoiñ.

Kumno ki ia Synshar lang Rilang ne ki ia sumar lang.Ia ine I jaka I barit.Ka daw ka long, ba u mynder u mut ban kam trai bad knieh jubor ia kane ka khyndew ka shyiap ha ka jaka ka puta jong u Khasi; Kumta u Syiem Langrin um lah ban ialeh pyrshah tang marwei ia u mynder bad u khot u wer lang ia u Syiem Nabasohphoh bad ia u Syiem Nongstoiò ban khlain ka bor ban ialeh pyrshah ia u Mynder Ri.

Te kumta ki lai Syiem ki la ia tylli lang kawei ka bor ban ialeh pyrshah ia u nongwei bad ki la jop da kaba suk ha kata ka por, ki sa khot ka Rilang. Haduh mynta mynne ki dang iadon bynta Lang ka jaka kaba shathie khappud Bangladesh.

SHAD LEHDARI

Ka Hima Nobosohphoh ka dei ka Hima kaba rit ban ia nujor bad kiwei pat ki Hima Khasi. Ka Office jong u Syiem ka don ha Rangblang Pom Briew, mynhyndai ka khet jong u Syiem ka dei ha ka Shnong Marngor hajan ka Laitkseh West Khasi Hills. Hynrei mynta u Syeim u dei u na ka shnong Rangblang la long Syeim da ka jait Syiemiong, mynshuwa u Syiem u dei na ka jait Syiemlich mynba dang don ha Marngor ka Office Syiem.

• Kane ka Hima Nabosohphoh ka don la ka jong ka rukom shad Tynrai ha ka por ba ki jop thma jop ia ki nongiapom ha ka por hyndai ban ker ban da ia la ka it ka Hima ka muluk ka jaka haba wan u nongshun ban knieh jubor ia ka hok longtrai ia ka it ka Hima. Kane ka shad la tip kum ka **SHAD LEHDARI**. Kane ka dei ka jingshad leh kmen leh sngewbha naduh ka mynsiem ka dohnud ban pyni ia ka jingkmen ba ki lajop ia ka thma na u nongshun.

Ia kane ka shad la ju pynlong da ka Hima Nobosohphoh *(Thain Rangblang)* ba don ha West Khasi Hills District. Ha ka por mynshuwa ki dang don kane ka shad ka kmen haba ki jop thma ki jop Hima para Syiem Para Hima ki don kane ka shad. hynrei mynta kip or pat kim ju ialeh thma shuh para Hima kim ju iashad shuh ka long tang ka jingkynmaw ia ka mynnor ba la leit noh. Ka kyrteng Nobosohphoh ki pynskhem ia u Syiem bad ki ai ka Sanad ia u Syiem Nobosohphoh.

MARSA – MARKASA

Ka Iew Marsaka ka don ha kjat u Lumbah Mawthadraishan u lum u ba jrong hapoh ka West Khasi. Ka dei ka Iew kaba la rim bha ka West Khasi, ka dei ka Iew ba ki wan ia pein ia Plie ia ki marbam marsa kumta ki khot ia ka ka Iew Marsa kaba mut ba ka Marbam u Kba bad u Riewhadem u ba kongsan tam u ba mih na ka, ka dei ka pdeng jong ka iaplie marbam mardih naduh u Mawiang u Maram, u Rmen bad u Nongstoiñ. Hyndai ki iathuh khana ba ka dei ka Iew ba ia kut ban wan rah kait ai bam ia ki khunlung [illegible] nong Rmen khap Assam ia kiba shong ba sah ha ki thain Mawiang bad Maram.

KA RAID MYNSAW
KA HIMA NONGMYNSAW

Ka Hima Nongmynsaw ka dei kawei ka Hima Khasi kaba la jah rngai noh na ka Hima Khasi. Mynta ka la don sha Assam ka Head Quarter jong ka, ka dei ka Boko. Ka don hapoh ka District Kamrup. Ha ka por ka Sorkar Bilat *(Phareng)* ka la ai Sanad ia u Syiem ka Hima Nongmynsaw ha ka 27 tarik u Bnai Nohprah 1873. Ka Office jong u Syiem ka dei ha Boko. Ki pud sawdong jong ka ki long kumne harum:

Mihngi:	-	Ka Hima Rambrai bad Nonglang Sirdarship,
Shathie:	-	Ka iakhap ia ka Hima Jyrngam bad Hima Nongstoiñ.
Shatei:	-	Ka iakhap ia ka Hima Jirang.
Sepngi:	-	Ka iakhap ia ka District Kamrup *(Assam)*.

Kane ka jingai Sanad ka Sorkar Bilat ka la pynpaw ia ka shnong Langpih Area. Ki Syiem kiba synshar ia kane ka Hima dei ki jait Nongbak ha ka Ktien Garo, ha ka ktien Khasi la tip kum ka Iingbah, na ka jait Nongbak la long Syiem ha kane ka Hima, bun ki Mawbynna ki Mawniam ba u Khasi Mynnor u la tei nam bad lehniam hynrei haka snem 1975. U dangdon uwei u Mawbynna ha Iew Boko bad Mynta ki la Pynjot noh.

Ngi dang lap ia ki Mawbynna bad ki Mawniam sa tang ha ka kper ka Syiem Rani ha ka shnong Patkaw. Kine ki maw ki dangneh dangsah haduh mynta ki sngi. Dei ha ka por ba ka Sorkar Bilat ki la pynduh pyndam noh ia kane ka Hima Nongmynsaw ba ka la duh noh ym lah ban tip tikna dei na kaei ka daw ba ka Sorkar phareng ki la Pynkut noh ia kane ka Hima Nongmynsaw.

Ha ka 2 tarik u bnai Jylliew 2009 u bah Phlasting.K. Pangniang u M.D.C. ka Rambrai u la pynkhie im biang ia kane ka Hima ka **Raid Mynsaw**. Bala thung ia u bah Hindro Somakha kum u Sirdarship ba un peit un khmieh bad ba un shynshar ia kane ka **Hima Raid Mynsaw** kaba don haduh 68 tylli ki shnong hapoh kane ka Hima Raid Mynsaw

Kumta naduh ka snem 1873 haduh ka snem 2009 jong u bnai Jylliew *(June)* ia katei ka Hima Raid Mynsaw la peit bad shynshar ia ka da u Syiem ka Hima Rambrai la 136 snem. Hynrei hadien 2 tarik jong u bani Jylliew 2009 u Syiem ka Hima Rambrai u la aiti noh ha u bah Hindro Somakha Sirdarship ba un peit un khmieh un shynshar ia kane ka Hima Raid Mynsaw kum ba la pynbeit da ka District Council bad u M.D.C. Rambrai Jyrngam. Ka Head Quarter jong ka, ka dei ka Langpih.

U MAWSET LUN

U Mawset lun u don ha ka um wah Riwiang sharum ka surok P.W.D. jingkieng wah Riwiang ka lynti na Nongstoiñ sha Riangdo Sonapahar. U don u maw uba heh u ba pei thliew shapoh bad u don sa u wei pat u maw u ba khang ne set ia ka thliew jong u, naduh hyndai hynthai une u maw u la don bad haduh mynta u dang long hi kumjuh, ha ka por lyuir ka um ka tap ia u bad haka por tlang kam don um shuh. La khot Mawset lun namar ba I ia u kum u maw ba set ia u. kumta ki tymmen ki ai kyrteng ia u kumta.

Ha kane ka jaka bad ka riat ka don ha katei ka wah Riwiang naduh ha ka por mynshuwa ka long kaba ma ban leit kai ne leit beh mrad ki nongwei namar u don u suid tynjang u ba khlain bha. Bun ki briew hi ki la iap ha kane ka jaka namar ba ka long ka jaka ba shong Ksuid. Wat u captain ka Assam Rifile ruh u la shah rah sha khlaw bad ha shiteng riat haka snem 1959. Lajan 4 ne 5 sngi u la sah ha khlaw bad u la kem biej. Hadien ba la ioh ia u la kit noh sha Shillong bad u la khlad noh hadien katto katne sngi. Kamta haduh kine ki sngi ym bit ban leh thala ne leh khlem akor ha kane ka jaka. Kumta ha ba u Captain u la iap noh. Ka ten shipai ka la wan shong ha ka wah Rwiang ha ka snem 1959-60. Ban ai training ia siat pyntbit ia ka kynhun shipai ki la mih noh na kane ka jaka ba ki mut ban kam trai bad pynlong ka jaka shipai. Kumta u bah Hoping Stone Lyngdoh kum u MLA u la leit ban ujor ha ka Sorkar ba kan pynkynriah noh ia kane ka Camp shipai Assam.

HIMA NONGKHLAW

Ka Ktien Nongkhlaw ka wan na ka shnong kaba dangdap da ki khlaw suda ha ka por hyndai. Ha shuwa ba un wan u phareng. Ia ka shnong Nongkhlaw la wan shong wan sah da u phareng hadien ba ki la kem ia u Syiem Tirot Singh bad ki la rah noh ia u sha ka Nongbah Bangladesh ba ki khot East Paskistan ha kato ka por. U Syiem ka Hima Nongkhlaw kum ka Head Quarter jong ka Hima, ia kane ka Hima Nongkhlaw la shynshar da ka jait Syiemlieh haduh ka por jong ka Sorkar phareng haduh mynta pateng la pateng, ki dangneh dangsah ki Dustur ki riti jong u long shuwa u myn shuwa.

Ha kane ka Hima la mih arngut ki Khlawait ki bym lah ban pyndem kata u Syiem Tirot Singh bad u Monbhut u paralok u Syiem Tirot Singh u long uwei u Syiem u ba smat ban put ban tem. U ju tem ia ka Duitara ha ka por janmiet shuwa ba un leit thiah.

HIMA MAHARAM

Ka Hima Maharam *(Markyrwat)* la long Syiem da ka jait Syiemiong ban Shynshar ia ka Hima, u khun u hajar ba kin imsuk imsaiñ naduh ka por mynhyndai haduh kine ki por kiba mynta. Ban neh ki hok ki riti ki Dustur u jait bynriew Khasi Khara. Ka ktien **'Maha'** ka wan na ka ktien Sanskrit kaba mut uba heh **'Ram'** ka mut u Blei ha ka ktien Dkhar. Kumta lada ngi pyniasnoh lang ia kine ki artylli ki ktien **'Maharam'** ngi ioh u Blei u ba ha khlieh tam ne u ba halor tam.

Wat la ngim sngewthuh ia ka jingmut kaba pura ne jingthmu jong ka ktien nongwei ngi shu hun ia kaei kaba ngi la ai kyrteng ki long shuwa ki man shuwa jong ngi ba ngin nang pynbha ia ki.

KA UMSHIT LAWBLEI

Kane ka Umshit *(Hot spring)* la tip ia ka kum ka Umshit Jakrem, hynrei kam long shisha kumta, namar na kane ka Umshit ka jngai na ka shnong Jakrem, lah ban khot ka Umshit Law Blei ia ka, ki trai jong kane ka Umshit ki dei na ka Jait Nongsiej. Ki ban peit bad ki dei ki trai khyndew trai shyiap, kane ka Umshit ka mih na uwei u lum bah na kjat jong u, harud ka Surok Shillong Mawkyrwat. Ka long kaba phylla ha ba phi leit peit ia ka, ka don ka Tlong *(Source)* ka ba shit bha shapoh jong ka kumta ka sa mih napoh jong ka kum ka wahduit kaba rit, ka bym ju rngat lyuir bad tlang na ka daw kaba shapoh ramew jong ka, ka don ka jingkhluit ki maw bad ka jaka kum u lum Mihding Volcano, ia kane ka jaka la tip kum ka **'Law Blei'**.

KA ÏEW NONGSTOIÑ

Ka Iew Nongstoiñ ka long kawei ka Iew kaba la rim tam ha West Khasi. Ka long ruh ka Nongbah jong ka West Khasi Hills District. Dei u Syiem jong ka Hima Nongstoiñ mynhyndai u la ibit ban seng Iew seng Hat hangtei ha Shnong Nongstoiñ mynhyndai lang bad ki Myntri ki Lyngdoh, ki Lyngskhor ki basan bad ki Sordar, ban suk ban bha ka iathied ka iapet ia peiñ bad iaplie dei ban don ka Iew ka Hat hapoh ka Hima.

Ka Ïew Nongstoiñ ka dei ka Ïew kaba ki ia Tang *(iathong)* hapdeng u Myntri bad u Syiem ka Nongstoiñ. Ha kata ka miet ki la iakop ban ia dih kyiad u Syiem bad u Myntri ka Hima ha ban da buiad jawseh mano u ba khie step la shai ban pyrta Iew lada khie *shwa u Syiem ka Iew kan long jong* u Syiem bad lada khie shwa u *Myntri ka Iew kan long ka jong u Myntri* kumta u Syiem u la sian ban nym dih buiad khnang ban lah ban khie step bad pyrta Iew la shai kumta u Syiem u la jop ia katei ka jingiakop iatang haduh mynta ka Iew ka dei ka jong u Syiem jong ka Hima Nongstoiñ.

Ha ka snem 1961 ha ka por tlang la ibit ban rah noh ia kane ka Iew na Nongstoiñ ha New Nongstoiñ ka jaka kaba long iar bad kham kylluid, kham suk ka lynti ka Synkien bad ka leit ka wan ia u khun u hajar bad ia ki nongwan Iew wan Hat bad ka la neh lasah haduh mynta.

KSHAID NONGKHNUM

1. Ki dieng ki khih ki kshaid ki kmen,
Ha pha nga ioh jingtngen;
Ki sim ki rwai ha pneh jong pha,
Da sur kynhoi risa;

Kho: *Ko kshaid Nongkhnum ba noh rymphai,*
Shaphang jong pha ngan rwai;
Ko kshaid thum thum ha wah Kynshi,
Lyngngai phi tuid suki;

2. Ki puri blei ki mih ban sum,
Dei tang ha pha Nongkhnum:
Jar jar ki mih bad ki leit phai,
Shu-wa pyrthei kan shai;

3. Ko wah kynshi ba paw nam bha,
Ha West Khasi mynta;
Naduh Mairang shaduh Rilang,
Phi tuid da jingsngew bang;

4. Harud jong pha ki seisoh bha,
Riew-dem bad lyngkha kba;
Na shnong Bynther sha shnong Kynshi,
I thiang ban peit ia phi;

5. Ki sier ki skei ki dngiem ki khla,
Ki shong harud jong pha;
Ki mrad ki mreng ki sim ki doh,
Ki wad jingbam kylleng;

6. Ko kshaid thum thum ko kshaid Wei nia,
Iapbeij ban peit ia pha;
Ko Dew lynnong ha wah Kynshi
Nongkhnum ki khot ia phi.

KA IEW RAMBRAI

Ia ka Iew Rambrai la seng bad la buh da u Syiem ka Hima Rambrai Syiemship naduh ka por mynshuwa ban pynlong Iew pynlong Hat ban ioh ban pet ban siew ban ia peiñ ia plie ha ki por ba mynshuwa u khun u hajar jong ka Hima Rambrai. La seng ia ka hajan ka pynthor ktieh shatei jong ka Iew Rambrai kaba mynta, ka jing jngai ka long kumba 2km na ka Iew kaba don mynta. La wan rah hi da u Syiem bad ka Dorbar Hima baroh kawei. Sha kane ka Iew kaba don mynta namar ba ka long ka jaka kaba khim bad kam long ban shu pynneh hangto kumta kila rah ia ka ha ka snem 1975 por Pyrem. Ka jaka kaba kyrteng ka Sohmatti ba kan long ka jaka kaba kylluid bad kham suk ban pynheh ia kane ka Iew kumba ka long mynta. Kane ka jaka kaba mynshuwa ka dap sa tang da ki Kseh bad ka Khlaw ym don Jing briew shuh wat tang kawei ruh.

MAWKYRWAT

Ka kyrteng Mawkyrwat la ioh ba la ai nam ai kyrteng 'Maw – kyrwat' ka mih na ka ktien Maram ba ki Tymmen ki tei nam tei Mawbynna ia uwei u Kñi Tymmen u ba kyrteng u Kyrwat. Kumta ki khot ki tymmen hyndai 'U Maw U Kyrwat'. haduh mynta mynne ki khot Mawkyrwat. Kumta ka sah kaneh haduh kine ki sngi.

Kane ka Iew Maram ne ka Iew Mawkyrwat ka long ka Iew kaba heh bha ha ka thain Maram ka dei ka Iew kaba pdeng kaba pawnam bha ha ki por hyndai. Haduh kine ki por kiba mynta ruh ki War ki Maram, ki Mawúang bad ki khynriam ruh ki ju wan Iew wan hat ha Mawkyrwat.

KA SHALLANG

Ka ktien Shallang ka dei ka ktien Garo, ba la jer kyrteng kaba mut challenge *(ia leh pyrshah)* ki Garo ki khot Challang. Ka la don ka jingiakhun iakop para marwei mynhyndai u Garo u la kop ia u Lyngngam ban ia buh ia ka sngi ka ia ban ia pom bad ialeh pyrshah para marwei, lada jop u Garo un ioh ia kane ka bri ka khyndew baroh bad lada jop u lyngngam baroh un ioh ia kane ka bri ka khyndew baroh. Kumta ki la ia mih ha madan para marwei, u khla wait jong ki Lyngngam u la duwai ia u Blei Trai kynrad ban jop ha kane ka jingiapom kumba u la long Trai naduh u long shuwa u man shuwa. Kumta ki la ia pom bad ia khun para marwei bad ia ka hok ba shisha la jop thiaw u khla wait ia pom jong ki Lyngngam kumta ki sa khot Shallang haduh mynta.

PARIONG CONSTITUENCY KYLLA SHA KA MAWTHADRAISHAN CONSTITUENCY

Naduh ba ngi la ioh ia ka jylla Meghalaya ha ka snem 1972 haduh ka snem 2006 ngi la tip ba ia ka 33 Pariong Constituency. Hadien ba kala neh haduh mynta 35 snem. ciei haka snem 2002 ka la ioh ia ka jong ka Block Development. Bad la ai kyrteng ia kane ka Block ha ka Kyrteng u lum Mawthadraishan. Mawthadraishan Block

Kumta ha ka snem 2006 ka Sorkar India ka la ribais biang ia ki 60 seat katkum ka population *(ka jingbun briew)* ban pyniamer biang ia ki Constituency bad ka jingbun briew ka la ibit ban pynkylla noh ia ka kyrteng jong ka Constituency na ka Pariong Constiuency

sha ka Mawthadraishan Constituency kumba la jer kyrteng ia ka Block kumta ruh ia ka Constituecy ruh kumjuh ha ka snem 2009 la ioh ban thep Vote ia ka M.P. Election.

MAWTHENGKUT(ST) KYLLA SHA KA MAWSHUNRUT

Constituency, kumjuh ka Sorkar naduh ka snem 1972 naduh ba la ioh ia ka Jylla Meghalaya la ai kyrteng ia ka 36 Constituency Mawthengkut kaba la neh haduh ka snem 2007. Ha ka snem 2006 ka Sorkar India ka Election Commission ka la iasam biang ia ka Survey ka la pynkylla noh ia ka kyrteng Mawthengkut Constituency sha ka Mawshynrut Constituency, katkum ka kyrteng ba la ai nam ia ka Block Mawshynrut *(selimenite)* ba la ai ba ka par Mawshynrut. Kumta ha ka snem 2006 ka Sorkar India ka la pynkylla katkum ka kyrteng jong ka C & RD Block.35 Langrin Constituency sha ka Ranikor Consistuency: kane ruh kumjuh kumba long ka Pariong bad ka Mawthengkut ki la pynkylla kyrteng katkum ka kyrteng ka Block Development. Ba ka Sorkar ka la ribais bad pynbeit biang ia ka population *(ka jingbun briew)* kumba leh ia baroh 60 seat, kumta iaka Langrin Constituency la pynkylla sha ka Ranikor Constituency, kumba la jer kyrteng Ranikor Block Development sha ka Ranikor Constituency ba la ai kyrteng thymmai ia ka.

SHILLONG

Ka ktien Shillong ka wan na ka jingjer u Long shuwa u man shuwa ia u 'lei ryngkew 'lei basa u'lei lum'lei wah uba ki leit nguh liet dem leit knia blang ha u tei u Lum Shyllong. Ban ioh ka koit ka khiah ka long kur long jait ba u 'lei Shyllong un ker un da na ka jingpang jingshitom ha ki por hyndai. Kane ka niam ki Syiem Shyllong ki ju leit ainguh da kaba ki suit ki shor ha ka lawbei u suidnia bad u Thawlang ki da duwai kyrpad bad ki kyrkhu kyrdoh ia ka long syiem mansyiem bad ka long hima sima ka ainguh ia u Blei Trai kynrad.Haba ka wan ka khlam ka iap them u 'lei Shyllong u 'lei basa u ker u da ia ki khun ki hajar jong ka Hima.

La rah ia ka Sor Sohra ka Nongbah jong ka Ri Khasi Jaintia sha Shillong Laban ha ka snem 1876 bad mynta ngi tip ia ka kum ka Nongbah Shillong, da ka Sorkar Phareng namar katei ka Nongbah ha Sohra ka long kaba khim bad ba dap tang ki riat bad ki Mawsiang suda.

Kumta ngi ioh ia ka kyrteng **Shillong**. Haba ngi leit sha Shillong ngim ju ong ba ngi leit sha u Lum Shillong, hynrei ngi lap, ka Mawkhar, ka Jaiaw, ka Mawlai, ka Laitumkhrah, ka Laban, bad ka Nongthymmai ne ki kyntoit ba marjan hynrei ka pyrthei baroh ka tip ia ka Nongbah Shillong. Kum ka Scottland of the East, ha ka por jong ka sorkar phareng ka la rah noh ia ka Nongbah Khasi Jaintia na Hima Sohra sha Hima Mylliem ba la tip ia ka Nongbah Shillong.

PARIONG

Pier-iong *(Pariong)* u don u kynja siej spier u ba iong u ba mih ha kane ka shnong pariong mynshuwa, u don ki shiah ha ki mat ki mat. Kumta ki tymmen hyndai ki khot u siej spier iong bad ki kynnoh pariong ia ka shnong pariong haduh mynta mynne.

MAWIANG

Ka Hima Mawiang ka don ha West Khasi Hills District. La pynlong ia kane ka hima da ki hynriew Longdoh ne hynriew Basan kiba synshar ia ka kur ka jait kita ki long:-

1. Longdoh Nonglait
2. Basan Marwein
3. Basan Myrthong
4. Longdoh Peinlang
5. Pariong 4 kpoh
6. Pariong nah bad
7. Basan Thabah.

Ka Hima MAWIANG la seng hima Ilaka da ka jait Lyngdoh Nonglait hyndai ba kin long syiem long kynrad ban synshar ia ka hima, hynrei ka jait lyngdoh Nonglait kam kwah ban long nongshynshar khaddar ia ka hima, baki pyrkhat ba kane te ka bym long ban shim ia ka kam sich kam sang ban kem briew, ban thom ia ka sniew ka smeh ka kam jakhlia makhlia ban bat ia ka synshar ka khadar jong ka hima sima. Kumta ban lait noh na kita ki kam sich kam sang ki aiti noh ha kiwei pat ki jait ba kin synshar kin khadar ia ka Hima.

[redacted]

Kumta ka jait Kharmusulman kila shimti ban long Syiem long Nongsynshar jong ka hima Mawiang. Dei ki Dkhar Bangladesh kiba la Synshar ia ka. La tip kum U Syiem U Mraw *(Syiem and Slave).*

Kumta sa shim da ka jait Musulman ban long syiem long kynrad ban synshar ia ka hima Mawiang haduh kine ki sngi kiba mynta kumta kitei ki 7 Basan ne ki 7 kur 7 jait ki pynlong ia ka Hima Mawiang katkum ki Riti ki Dustur u long shuwa u man shuwa ki dangsah dangneh haduh mynta.

Na ka daw ba ki Nong Mawiang ki liet beh mrad hyndai na u tei u Lum Mawthadraishan la khie u Sniangbri u la march biet biet shathie sha wah Kynshi Ranikor u la poi shaduh ka Shnong Nolikata. Haba u poi shata ki Dkhar Bangla ki la ioh pyniap ia u. Kumta haba la poi ki Nong Mawiang sha Shilliang ka wah Ranikor Nolikata la shem ba ia u Sniangbri la dep pyniap da ki Dkhar. Haba ki Mawiang ki la poi sha katei ka jaka ba ki la bud sia ia u tei u mrad ki la pan ia u hynrei ki Dkhar kim treh ban ai ia u. Kumta ki la pynshisha lada dei u jong phi u ne u mrad to mynta phin sum da ka kti nangto na shilliang ka wah ia u ne u mrad lada phi dei ia u, u dei u mrad jong phi. Kumta ia ka jingshisha ki la ioh ia u tei u sniangbri. Kumta ki Mawiang ki la kam ia katei ka jaka ka puta ba la dei ka khyndew jongki ba ngi tip mynta ka Nolikata. Ha kata ka por ki la ioh ban Shynshar ia katei ka jaka, kata ka long haduh Sunamganj *(Shylhet).* Hynrei ha ka thma bad ki Maram ka la shah jop noh bad ki la duh ia kitei ki jaka ha jan Shylhet. Ka la jia ha ka por ba Shynshar ki Mawiang, ki shah knieh noh ha ki Saw Ngut ki Muslim. Kita ki long Lai ngut ki Rangbah bad kawei ka Kynthei. Kata ka dei na **Punatit** kum ka Syiem jongki, haduh mynta ki sngi ha Punatit *(Sunamganj)* haduh mynta ki khot **'Khasi Raja'**. Hynrei ia ka Nolikata u Syiem Mawiang u dang ioh Synshar

suk ia kane ka Hima la tip ka Hima Mawiang. Dei ha kata ka por ba u Syiem Mawiang um nang ban Kren ka Ktien Khar Bangla ha la ka Hima ki Dkhar kila kren bein ia u Syiem Mawiang bad ki la thung noh ia u Kharmusulman ba la tip ia u, U Syiem u Mraw na ka jait Kharmusulman ka la ioh ia ka jait Syiem ha ka ktien Khasi ka mut u Nongsynshar.

NGUNRAW

Ka shnong Ngunraw ka don sha phang shathie na Mawkyrwat West Khasi Hills ka long ka shnong kaba phylla tam ha West Khasi. Ka don ha ka thain Ri War Sepngi la ker kut ia ka da ki riat kiba itriem baroh sawdong. Ka don halor u wei u lum u ba Itynnad shibun. Ki don tang 6 tylli ki lynti ne khyrdop ban iaid sha ka. Ka jingheh ka linter ka long tang shikilometer shiteng bad ka pyngkiang ruh kumjuh. Ka long kum ka dur jong u 'O' ka jingpyllun ka jaka ba ki shong halor u lum. Hynrei kaba sngew phylla ka long ba ka jingjrong jong kane ka shnong kaba don halor u lum ki mih ki umpohliew kiba shngiam ban dih bad kim ju rngad wat ha ka por tlang ruh.

Ha kane ka jaka mynhyndai u shong u ksuid lum ba ki khot ia u **Koh Ngunraw**. Kumta kim nud ban leit pom dieng ne pom siej ha kane ka khlaw namar un sa pynsaja ne khyrwait ryngdang ia ki briew. Hynrei ynda ki la pan hukum pan bor na u 'lei basa ki sa liet buhai shnong halor u ne u lum la jan 150 snem tam mynta. Shaphang sepngi la ker da ka wah Rilang. Mihngi bad shathie la ker da ha wah Lyngon kaba mih na shnong Rangthong.

KHASI BAD JAINTIA HILLS.

Ka ktien Khasi ka wan na ka jongkhot Cassyah ha ka ktien Sanskrit, kumta ki dkhar bad ki phareng kim lah ban kynnoh shai ia ka bad ngi ki khun u Hynniew Trep ngi kynnoh Khasi.

Ka ktien Jaintia Hills ruh ka dei ka ktien Sanskrit "Jynteeah" Hills kaba mut ki khun u Hynniew Trep kiba shong basah ha Jaintia Hills. Katkum ka shithi No. 91 jong ka snem 1853 ba la thoh da u Principal Asst. Commissioner incharge ka Khasi bad Jaintia Hills sha u Mr. J. Allen u Member jong ka Board Revenue ka Charrapunjee ha ka 29-5-1858. Ha kata ka por u syiem Sohra u dei u Duwan Singh Syiem.

Ha ka snem 1866 ka Shillong ka kylla long ka District Headquater jong ka Ri Khasi Jaintia ha ka por ka sorkar phareng.

KA RI KI LAIPHEW SYIEM

Ia ka Ri Khasi jong ngi la khot ka Ri Ki Laiphew Syiem hynrei kam dei ki Laiphew Hima ne ki laiphew Syiem hynrei kamut ki Hima kiba bun, ha shwa ba kan wan ka sorkar phareng, ia mynta ki la kham bun ne kham khyndiat hynrei katkum ka jinglum jingtip jong nga, nga shem tang ia kine ki Hima Khasi kita ki long kine:-

1. Ka Hima Bhowal,
2. Ka Hima Dwara Nongtyrnem,
3. Ka Hima Jirang,
4. Ka Hima Nongkhlaw *(Hima Khadsawphra)*,
5. Ka Hima Nongstoin,
6. Ka Hima Mawiang,

7. Ka Hima Langrin,
8. Ka Hima Nobosohphoh,
9. Ka Hima Rambrai,
10. Ka Hima Myriaw,
11. Ka Hima Mylliem,
12. Ka Hima Langiong,
13. Ka Hima Mawdon,
14. Ka Hima Mawlong,
15. Ka Hima Khyrim
16. Ka Hima Muliang,
17. Ka Hima Sutnga,
18. Ka Hima Nongspung,
19. Ka Hima Mawsynram,
20. Ka Hima Malaisohmat,
21. Ka Hima Mawphlang,
22. Ka Hima Maharam,
23. Ka Hima Nongpoh,
24. Ka Hima Nonglwai,
25. Ka Hima Pamsanngut,
26. Ka Hima Sohbar,
27. Ka Hima Sohra,
28. Ka Hima Shella, bad
29. Ka Hima Sohiong.

Ha ka por jong ka sorkar phareng ia kine ki hima la tip kum ki Hima Khasi States.

KHAD AR KUR

Ka Hima Sohra ka don ki Syiem ki Myntri ba ki khot ki **Khadar kur** kita ki long kine harum:- '

Ka Jait Nongrem, Diengdoh, Khongwir, Shrieh, Marboh, Tham, Nongtraw, Majar, Umdor, Dohling, Mawdkhep, bad Sohkhia. Kine ki ia dei kur ia dei jait namar ba mynhyndai ki kynthei ki mih tang na kawei ka Iawbei, kumta ki la roi la bun pateng bad ki la ia mih la ka jong ka jong ka kiaw tymmen haduh mynta mynne.

KA RITI KI LAIPHEW SYIEM

Hapoh ka Bri jong u Hynniew Trep ka la don la ka Riti ka Dustur jong u longshuwa u man shuwa ban buh ryntih bin pa bin kawei ka longdien ha kawei pat katkum ki Ain ki dustur bad ka hok ka Riti jong u longshuwa u manshuwa. Ka khein 'Riti' ka mut ban bud ryntih ia ki hok ki dustur ba la buh da u longshuwa u manshuwa jong ngi. Na kawei ka pateng bynriew sha kawei pat ka pateng bynriew, u wei u syiem sha u wei pat u syiem, ne na u wei u Daloi sha u wei pat u Daloi Kumta kin neh kin sah pateng la pateng, ym dei ba ngin thaw da kiwei pat ki rule ki ain kiba thymmai. Hangne phin shem ia ki katto katne shaphang ki dustur bad ki riti jong ki syiem bad ki Daloi kiba ai ia ka bor ha ki Nongsynshar katkum ki kyrdan ba ki bat kam *(Ka iktiar)*.

U SYIEM

U Syiem u dei u khlcihduh jong ka Hima, u ba dei na ka jait ka kynja ban kiew ha ka khet synshar ia ka Hima katkum ka Riti, ka Dustur ban mih –plie ha ka jaka jong u wei pat u syiem u ba la iap . U dei hok ban bat la ka bor synshar ba la jied bad pynskhem ia u da ka District Council katkum ki dustur ki Riti ba la ai Sanad ia u da ka District Council. Ba un synshar hok ia kata ka hima bad ia ki khun ki hajar ki ba dei ha katei ha hima.

U SYIEM KHYNNAH

U syiem khynnah u dei u briew u ba la jied na ka jait syiem u ba dei hok ban ioh ia ka kyrdan syiem bad la pynskhem ia u katkum ki Riti ki Dustur ban mih plie ha ka jaka jong u syiem hadien ka jing bym don shuh u syiem. Kumta un shim ia ka khet jong u syiem Rangbah ban synshar ia ka Hima bad ban peit ia u khun u hajar u ba don ha kata ka hima.

ACTING SYIEM

U Acting Syiem u dei u ba bat ia ka khet syiem tang shi por bym pat ioh ia u syiem uba pura. Haba ki bor kiba na jrong ki aibor ia u ban peit ban pyniaid beit iaid ryntieh ia ka hima tang katto katne por, haba ym pat don u Syiem uba pura.

KA SYIEM SAD (SYIEM SENG)

Ka **Syiem Sad** ne ka syiem seng ka dei ka kpoh jong kata ka jait syiem kaba dei hok ban long ka nongseng ka nongdah na ka ing seng iing dah ba la pynskhem ia ka katkum ka dustur ka riti u Rangbah u rangsan ia u khun u hajar bad ia u nong leit u nongwan baroh ka Hima.

KA RAID

Ka Raid ka dei ka thain kaba kynthup ia ki katto katne ki shnong kiba hap haka jingsynshar jong u yngshkor ne u basan ne u myntri, u ba don la ka jong ka dstur synshar Raid jong ka, ia ka jaka ba u peit u khmih u Basan. U don ka dorbar Raid ne ka kut ban bishar ia ka kam Hima.

U SORDAR

U Sordar u dei u khlich duh jong ka shnong ka thaw ba la jied da u paidbah khlieh dorbar shnong bad la pynskhem ia u da u syiem bad ka District Council, la i Sanad ia u ban peit ia ka shnong ka thaw ia ki khun shnong ba kin iaid beit iaid ryntich ha ka imlang sahlang bad ia ka shong suk shong sain bad u don la ka Dorbar shnong ban don hapoh ka jingpeit jong u.

HEADMAN

U Headman u dei u khlich duh jong ka shnong rit ne jong ka Dong ba la pynkhmati ha u da u syiem ba un peit, kum u nongsynshar jong ka shnong u don la da dorbar shnong ne ka dong ba ki khun shnong kin shong suk ia shong sain ha shnong ha thaw ne ha ka Dong.

U BASAN

U Basan u dei u khlich jong ka raid, ne ka thain ka jaka ba dei peit ma u, u don la ka jong ka dorbar ban peit ia ka shnong ka thain, ba kan iaid beit iaid ryntich ki khun ki raiot hapoh ka jingpeit jingsynshar jong u, u ba la ioh Snad na kibor kiba ha khlich ba un peit un khmih ia katci ka ka Raid ka jaka.

U LYNGSKOR

U Lyngskor u long kumjuh kum u Basan ,U long u khlieh jong ka raid ne jong ka thain ba dei peit ma u ba la pynskhem da ki bor ba na jrong bad u ba la ioh Sanad, u don ka dorbar ban synshar ia ka raid ka thain.

U MYNTRI

U Myntri u dei u khlieh jong ka shnong , u ba dei peit hapoh ka jing ia rap kam ia u syiem, la pynskhem ia u katkum ka Dustur ka Riti bad ki bor pyniaid kiba na jrong ba ki khun ki raiot kin shong suk shong sain.

U LYNGDOH

Ka Ktien u ba bun u ba lang ki ju khot u Lyngdoh kur, kaba mut u ne u long u lyngdoh ba la jeid tang da kawei ka kur ka jait ia u ba un mih na ka shnong ne na ka thain kum u nongsynshar shnong ba u don la ka jong ka dorbar shnong ne ka thain, la pynskhem ia u da ki bor kiba ha jrong ba un peit lang ia ka suk ka sain, ka shnong ka thaw bad la pynkhamti ha u.

RANGBAH DONG

U Rangbah dong u dei u khlieh jong ka Dong kum u nongpeit ia ka synshar dong ban suk ban sain ban ia roi ia bha lang ka dong. u don la ka Dorbar Dong ban ia pynbha ia ka dong ka jaka ba la pynkhamti ha u da ka dorbar shnong baroh kawei .

U RANGBAH KUR

U Rangbah Kur u dei u khlieh duh jong ka kur ka jait ka bala jeid bad pynkhamti ha u ia ka kam Kur kam jait ba un synshar ia ka jait ka kynja ba kin kohnguh bad kin shah shkor ia ka jing pyniaid kur jong u ba kin suk kin sain ha ka long kur long jait ka long briew ka man briew. Hapoh ka jingpyniaid jong u ia ka Dorbar Kur, ha man la ka jait ka jait ka don ka kur, kumta ki hap ban wad ban khein la ka kpoh ka kpoh ban bit ban biang ban teh song lang kawei ha ka kur ka jait ban roi ban man ka long briew ka man briew.

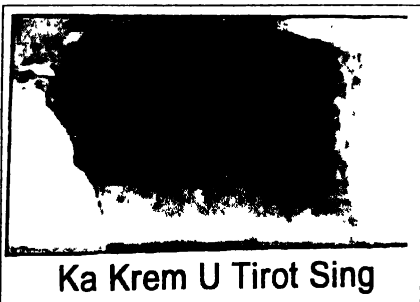
KI KHANA LYNGKOT

LA BEH THONG IA U DAVID SCOTT

Ia u Sahep David Scott la beh thong da ki arngut ki khlawait iapom ka Hima Nongkhlaw kit ki long u Monbhut bad u Lorshon Jarain na Mairang shduh Mawngap ha kata ka por ia ka Mawngap la synshar da ki phareng ki la beh thong da u kulai. Hynrei haba ki la jan lap ia u, u David Scott u la bret da ka pisa nar *(Coin)* kita ki nongbeh thong ki la hiar ban tam ia katei ka pisa, kumta shi kumta haduh ba un da poi ha Mawngap. Haba u la poi ha Mawngap, ki NongMawngap ki la iada bad pyllait im ia u da kaba ki ot ia u syiar bad ki pynjaw ia ka snam jong u ha lynti iaid jong kitei ki khlawait iapom ka Hima Nongkhlaw *(Khadsawphra)* ki ong ba ki don ka jingknia lehniam khang shnong ym bit iano iano ban rung jubor hapoh ka shnong Mawngap. Kumta u Sahep David Scott u la lait im da ka sait. U Lorshon Jarain bad u Monbhut ki la leit phai noh sha la ka Hima Nongkhlaw.

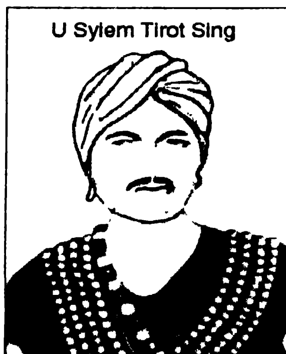
KA KREM U TIROT SING

Ka krem ba rieh u Syiem Tirot Sing ka don ha u Lum Kynbat ka don ha ka Shnong Mairangbah myn-shuwa ba u riehtngen ban ialeh thma pyrshah ia ki shipai Phareng. Kane ka krem ka pei lyngba na u Lum Kynbat na Shnong Mairangrinm ba mynshwa shaduh ka shnong Mawmih, hynrei mynta ka la dam noh shapoh na ka jingtwa ka khyndew. Dei lyngba na kane ka krem ki Shipai u Syiem Tirot Sing ki ap siar ban hiar thma ia ki shipai Phareng U David Scott ha ka snem 1828. Najrong u ne u Lum u David Scott ar tylli ki dieng Kseh Bilat ban shong pyngngad haba wan na Shylhet ne na Assam. Kine ki ar tylli ki dieng Kseh Bilat ki la jan dap arspah snem mynta. Kawei ka dang don bad kawei ka la kyllon iapnoh. U Syiem Tirot Sing u la iap ha ka 17-07-1835. Ha ing byndi ha Dacca mynta ki khot ka Dhaka, ka Nongbah jong ka Bangladesh.

Ka Krem U Tirot Sing

U Syiem Tirot Sing

KA RAMBRAI-MARIAW SYIEMSHIP

Ha u snem 1831 haba ia ka Ri Khasi la symshar don bor da ka sorkar Bilat *(Phareng)* ka la don ka jingiapher jingmut hapdeng u syiem Myriaw uba la wan khrong khajna na ka hima Rambrai kumta u syiem ka hima Rambrai um shah ia kata ka jingwan leh jong u syiem Myriaw. Te kumta u syiem Rambrai u la ialeh Mukotduma pyrshah ia u, hynrei ka case kam kut shuh bad u la leit ialong paralok noh bad u Syiem Myriaw da kaba leit pan ram tyngka na u. Kumta da ka jingia ieit ia long paralok ki la ia synshar lang ia ka hima Rambrai tang ia ki 7 tylli ki shnong kum ka Mawlieh, Mawlangniang, Lawpyrsad-Mawrok, Patarkhnang, Seinduli, Porla bad ka Pomblang hynrei ha ka snem 1831 ka sorkar Bilat ka la knieh bad synshar ia ka Hima Rambrai Myriaw bad mynta ki la don haduh 55 tylli ki shnong ba ki ia synshar lang da kine ki **Ar Syiem** ba la tip , **Ka Rambrai- Myriaw syiem** ***ship***.

Ka ktien Ramryee *(Rambrai)* katkum u Pomborton u la thoh ha u Jibor Singh Syiem,ka Hima Rambrai u la don hapdeng ka jingeh kaba khraw namar ki phareng ki la hukum ia u ban wan pyndem bad aiti noh ia ka hima ha ka bor synshar ki phareng, kumta ha ka ha ka 5 tarik bnai October 1829, u la submit ha ka sorkar phareng ha ka kti jong ki. Hynrei u la shah pyniap noh ha u bnai November 1829. Ia ka Hima Rambrai la hiar thma da ki English Troops bad ki la phah sain ia ka agreement ha ka snem *1831*.

KA SHNONG TRAI U PHAN MONGOR.

Nga ngeit ba phi ia tip ba ka shnong trai jong u Phan Mongor ba ngi ia thung ia bam bad shet jyntah ia u man la ka sngi ka shnong trai jong u ka dei ka ri Brazil ha South America. La wan rah symbai da u Sahep David Scott ha ka snem 1830 ia ka Ri India jong ngi dang synshar da u phareng.

Ka shnnong trai u Sohphoh Nongkhlaw u sahep David Scott kumjuh u la wan rah ia u soh phoh ba ngi iatip kyrteng ia u kum u Sohphoh Nongkhlaw namar u sahep u la thung ia u nyngkong ha ka shnong Nongkhlaw. Kumta la ai kyrteng ia u, u sohphoh Nongkhlaw. Ka shnong trai jong u sohphoh ka long ha Brazil South America u la wan rah ia u ha ka snem 1830.

U TIEW SNGI

Ia u Tiew Sngi ruh la wanrah ia u na South Amerika da u sahep David Scott ha kajuh ka por bad u phan lang u sohplom. Da kine ki jingthung ngi la dei ban khot ieid ia ki, ki 3 ngut ki para ba ki la wan hap ha kane ka bri u Hynniew trep napoh ka ri Amerika.

Ngi la dei ban ñiew Kor ha ki jingthung jingtep kiba la wan na la ri ban kynmaw ieid ia ki shisien lano re.

U LUM KYLLAI LONG SNGUN

Ki tymmen mynhyndai eh ki iathuh khana pateng la pateng ia u ne u lum u ba jrong bad u ba itynnad shibun, phi lah ruh ban leit kiew da kaba suk sha kliar jong u khlem kano kano ka jingeh. Hyndai la don uwei u riew radbah a ki khot u **Ramhah**. Une u radbah u la kit ia tei u lum na shapang shatei na ka iew Umdohlun ba u mut ban

set kut ia ka wah Kynshi, hynrei ha mar shiteng ka lynti u la dkut noh u Star hajan ka shnong Mariam. Kumta u la ichnoh hangtai ia u tei u lum um lah shuh ban kit ia u. haduh mynta u tei u lum u neh u sah kum uwei ulum uba itynnad haba ngi peit ia u.

KA KHOH RAMHAH.

Kane ka khoh Ramhah ka don ha shaphang shathie \na ka shnong Mawmluh Sohra. Ka dur jong ka, ka long kum ka Khoh Trop ba don lang bad ha jingtap. Ka long haka dur jong ka khoh trop kane ka don ha kawei ka riat ym lah ban leit kiew na leit shongkai ha ka. Shu iohi tang ka khmat bad shondur ia ka. Ki tymmen khasi hyndai ki ngeit ba u ta u riew radbah u ba pawnam ha ki por hyndai u la buh noh ia ka hangne ha shiteng riat ia ka khoh ba u kit kat sha ba u leit u wan.

SYNTIEW KSIAR

Ia ka jaka ba la sdien phasi ia u Syiem Kiang Nongbah bad la teinam la khot ka **"Syntiew Ksiar"** Na mihngi ka shnong Jowai harud kawah Myntdu. Ha ba u Coland Dunsford u la hukum ia ki Doloi jong ka Hima Jaintia ba kin wan pyndem wait ha khmat ka bor synshar ki phareng , hynrei ki Syiem jong ka Hima Jaintia hapoh ka jing ialam jong u Kiang Nongbah ki la pynlong jing ia lang ban ia tylli lang kawei, kiba ia mynjur ki long u Myllon Doloi ka mynso, Bukhor ka Raliang, u Kiang Sullok pator ka kmie Shangpung,U Mon Rymbai bad kiwei. Te ki Daloi ban ia tylli lang kawei ki long ialum hima ban ia leh pyrshah ia ki phareng.

Kumta u Kapten Dunsford u la tyrwa da ka buskit ba uno uno balah ban wan rah ia u Kiang Nongbah ha khmat jongu un ai buskit Rs 1000 *(shihajar)* kumta u Long Sutnga u la tip bha ia kaja basah u Syiem Kiang Nongbah,hamar ka ta ka por la don ha jingthiah ba u pang kumta ka kynhun u Lieutenant Soldier ki la iaid sha Umkara ka jaka ba thiah pang u Kiang Nongbah da ka jing ialam u Long Sutnga na Nartiang shi miet shi miet bad ki la ioh ban kem suk ia u ha jingthiah pang. Haka miet 30 tarik u Nohprah jong ka snem 1862 Ki la ialam ia u Kiang Nongbah ha rud ka wah Myntdu ba don uwei u dieng ba heh ban sdien phasi ia u hangta. U Syiem Kiang Nongbah ha shuwa ba un sa kiew ha u tyllai phasi u la kren ia ki khun ki hajar jong ka Hima. Lada ka khmat jongnga ka phai sha mihngi phin sa ioh jong laitluid ha poh ka shisphah snem,bad lada ka ka khmat jong nga ka phai shaphang sepngi phiun shah long mraw abroh shirynta.Ha mar ka ta hi u la kiew ha u tyllai phasi dui lydui bad u nla phai bad u la dkhut mynsiem.Ki shipai ki la pynhap ia ka met jong na u tyllai uta ua dieng ba la sdien phasi ia u bad ka dur khmat jong u syiem kala phai shaphang mihngi, bad ki khun ki hajar jong ka Hima ki la pyrta ba ki dang don jing kyrmen, wat la ki la jaw ummat kthang ba kila duh noh ia u khla ka wait ka Ri,bad u Syiem u ba shlur jong ki.

"U Kiang Nongbah u pait ka dohnud.
Ba don u úngkhongshyllang mat
U Nongshet kylla iala ka Ri
U nongdie ia la ka Ri."

LAI KYNJA (LAI KYNJIO)

Ka shnong Rangblang bad ki shnong kiba markap jong ka ki don hapoh ka khyndew laitjait lai kynja. Kumta la tip ia ka **ka khyndew lai kynja**. Kine ki lai jait ki lng ka jait Thyrniang, ka jait Iawphniaw bad ka jait Jahkit. Ia kane ka khyndew bad ka Area ka don hapoh kane ka jingsynshar naduh hyndai haduh mynta kim lah shuh ban ia sam ia bynta namar, ka Jait Thyrniang hi la roi shibun bah bad ka Jait Iawphniaw ruh kumjuh ki la rai, hynrei ka jait Jahkit pad ka duna briew shibun, te kumta ban ia sam *(Divide)* kim ia ioh ryngkat shuh. Kumta ki shu ia shong sap ne shong wai kat kiba lah ban shobng ym lah ban long trai mano mano ruh haduh mynta mynne ki khot ka khyndew Lai Kynjio ha ka ktien Rangblang.

SOHRA

Ka die ka kyrteng jong kawei ka briew kaba kyteng ka Soh, ka ktien R ka mut ia kaei kaei ka bym long shuh, ka bym seisoh ka bym lerkam, kaba khlem khun, kum ka Lengra. Nongra, Tiar Nongra, Sohra. Kumta haba peit ia ka shnong Sohra bad ki thain kiba don haka imat kim long ki jingthung jingtep namar don satang ki maw, ka shyiap bad kam seisoh eiei ruh. Dap sa tang ka maw, ka riat bad ka khohruh khohram suda sa tang ka jingleit peit kai por synrai bad haka por tlang *(Tourist)* kumta ki la jer bad khot kyrteng ia ka, KA SOHRA.

NOH KALIKAI SHEM PAP

1. Nohkalikai la kut la wai,
Jingim jong phi ka shu iap stai;
Khlem don i bah khlem don i kong,
Marwei phi sah ha Nongkyndong.

Kho: *Nohkalikai shem pap.*

2. Sha dwar u Blei phi la leit noh,
Kyrteng ba thiang na phi ngi ioh;
Phi leit noh iap ha shiteng riat,
Bym lah kynjoh ka skei ka khiat.

3. Phi wad panah tang shiphang sngi
U shet jyntah ia ka khun jong phi
U shet u phon bad u la sdieh
Ka doh ka khun jong phi ka la ih.

4. Wan phai na jingtrei phi la thngan bha
Phi shim ka pliang phi khreh bam ja,
Panah ia khun u la shet jyntah
Phi bam la khun ha ban da ngiah.

5. Tang dep bamja phi shim shang kwai
Shympriah kti khun la buh hangtai,
Phi kyndit thret phi kyang ruma,
Phi leit noh iap la ka khun mynta.

6. Ngi sngew myllung bad sngewsynei
Leh bein ia phi ka riew kynthei
Khlem don ka kmie khlem don u kpa
Phi leit noh iap sha riat mynta.

U MAW PEIÑ HA NONGSTOIÑ

Mynba ka Iew Nongstoiñ ka dang neh dangsah ha Nongstoiñ haduh u snem 1960. Harud lynti shuwa ban poi sha Iew u don uwei u maw u ba ki khot u Mawpeiñ. Haba ki dang leh niam lehrukom bad ki dang bat ia ka kñia ka khriam lada ki ia lam Iew ia u khun ne ka khun ha , ka sien kaba nyngkong ha kata ka sngi ki hap ban nguh ban dem ban **Tah shun** bad kren Kyrpad ia uta u maw ba un shah ia u khun jong ki ban leit Iew leit hat. khlem da sabuit sakai ne leh bein leh khoh ia u khun, namar u dei u khun jong ka Hima Nongstoiñ bad ki rah ia ka kiad ban suit ban shor ia u tei u Mawpeiñ.Ynda ki la dep kren dep pyrthew ki sa leit rung sha iew sha hat. Lada kim **Tap** kim kren ia u tei u Maw, u khun un sa ioh pang sabuit sakai haduh ba un da iap ha shen. Haduh mynta une u Mawpeiñ u dang don dang sah, hynrei kim leh niam leh rukom shuh ia u, ki sah sa tang ka syrwet ki long shuwa.U tei u Mawpeiñ u don Lai tylli u Syiem,Ka Mahadei bad u Shakri.

BANTIP IA U NONGTHOH

La kha ia u Babu Anno Dominic Lyngkhoi ha ka 11tarik u bnai February snem 1970. Ha ka shnong Rangblang Soh-syniang Hima Nobosoh-phoh, West Khasi Hills District. U kpa jong u, u dei U Bah Triphon Thongni bad ka kmie jong u ka kong Biola Lyngkhoi *(Bam kwai ha dwar u Blei)*.Ki kmie ki kpa jing u ki la leit buhai shnong noh sha Nongsynrang ha ka snem 1971, Riangdo Sonapahar West Khasi Hills District.

Ha ka snem 1992 u la pyndep ia ka Matrik *(HSLC)* ha Nongstoin. U la long u khun u ba duk ba kyrduh wat la u la leit khreh matrik hynrei u la leit ap masi jong ki briew ban ioh thied kot thied sla ban bteng ia ka jingpule.

Ha ka snem 1993- 95 u la pyndep ia ka Diploma ITI, Electrict ha Nongstoin West Khasi Hills. Ha ka snem 1994-95 u la pyndep ia ka P.U. Art ha Nongstoin College bad u la pule ruh ia ka B.A. ha ka

juh ka College. Ha ka snem 1995 haduh ka snem 2000, u la hikai skul ha St. Xavier's Upper Primary skul Nongbah New-Nongstoin kum u Asst. Teacher. Ha ka snem 2000 u la seng ia kawei ka skul Upper Primary skul ba la tip kyrteng kum ka Below Poverty Line *(BPL)* bad u wei u paralok jong u, U Bah Paising Puwein u Seretary ka shnong Mawkadiang Nongstoin Town Area West Khasi Hills.

U la hikai ha kane ka skul naduh 2000 haduh 2009 kum u Headmaster u la hikai Volunteer khlem kano kano ka jingsiew ne Tulop haduh phra snem. U la leit pyndep ia ka Diploma Teacher DIET. Ha Nongstoin ha ka snem 2005 – 2006. U la ioh ban rung ha All India Radio *(AIR)* kum u Kaitor *(Artist)* ha ka snem 1995. Kum u nongthaw jingrwai ki Sur Tynrai, ki Sur Bathiang bad ki sur leit Ri. Hadien kata u la long u Nongtem Nongrwai jong ka North East India *(NEI)* bad ka Doordarshan Kyndra Shillong. Mynta u la hikai skul ha Mawlichbah Govt. Lower Primary Skul kum u Assistant Teacher Nongstoin West Khasi Hills District. U la long ruh u Sordar Shnong jong ka Shnong Nongkaniang, Nongstoiñ Syiemship, ban kit ban bah ïa ka imlang ka sahlang jong ka thaiñ Nongstoiñ West Khasi Hills District.

Ha ka Snem 2010 u la shah jied kum u wei na ki Nonghikai skul na West Khasi ban liet training ha New Delhi Centre Cultural Research and Training. Ha u bnai December 2010. Ha u Febraury u la leit ia shim bynta ha ka National Youth Pogramme N.Y.P. jong ka Ri India shaphang ki Culture jong ki jaid Niam bapher bapher ha Ri India ban ia burom, ban ia ieit kum shipara hapoh la ka ri, ban wanrah jingsuk ban jingiatylli kawei ha ka jaid bynriew hapoh ka Ri India. Ki ba kham kongsan eh ha ki tiar tem tiar put jong u Khasi ki long kine harum:-

1. Shna Saitar
2. Shna Duitara
3. Shna Nakra *(Bom)*
4. Shna Ksing Shynrang
5. Shna Ksing Kynthei
6. Shna Maryngod
7. Shna Besli
8. Shna Tanglod
9. Shna Marynthing
10. Shna Tangmuri
11. Shna Wong Wong
12. Shna Mieng
13. Shna Sharati
14. Shna Tangsong
15. Shna Ksing Tup tup
16. Shna Mirang

Naduh ka por ba u dang khynnah ap Masi u la nang ban shna Saitar, Besli, Marynthing ban padiah ia ki Sur myllung bad ki sur tynrai, ban pharaw ha lum ap Masi man la ka sngi. U ieit eh ia ki dieng ki siej, ki lum ki wah bad ki khlaw ki btap. Lada khlem iohi ia ki lum ki wah ki jaka ba ap masi u kwah ban leit peit bad iaid kai sha kitei ki lum ba itynnad ha ki aiom Pyrem.

"Ngam ju pynlehnohei.
Ia ka sap ba ai u Blei;
Ki sap ki phong b'u ai ha nga,
Ngan pyni ia ki jingshisha".

Nalor kitei ki jaid jingput jingtem u Khasi Tynrai u nang ruh ban tem Guitar, tem Keyboard, tem accordion bad put Saxophone. U la long ruh u Band player jong ka St. Peter's Band Pyndengrei, Nongstoin.

[redacted]

Ka long kaei kaei ka ba sngew phylla ba u nc u rangbah lada phi ia kynduh mar khmat ban ia kren ia ka culture bad ka jingnoh synniang jong u na u la ai ei ia ki tiar put tiar tcm ia ki paralok jong u ki ophisar, ki Minister bad ki riew Rangbah kumnc harum:-

1. Duitara- 25 tylli

2.Saitar-20 Tylli

3. Ki Ksing- 10 tylli bad

4. ki Besli- 30 tylli.

Lada khein ia ki dor jong kitei ki tiar ba u Bah Dominic Lyngkhoi u la noh Synniang ka la kot sha ka ' 50,000 tam. Hynrei u la kloi ban noh synniang ha ka imlang ka sahlang, ba u ieit ia ka culture bad ia ki matti jong u Longshwa u manshwa. Wat lada kiwei ki la klet noh ia ka mynnor bad ia ki tiar tem tiar put jong u Khasi hyndai. Hynrei u, ha la marwei u iai jngi ia ka dustur u barim bajah ban pynkhie im biang ia ki jingtem jingput u khun Khasi khara u longshwa manshwa u la buh ia ki Nakra *(Bom)* ki Saitar, ki duitara bad ki Besli hapoh ka Mescum ha New Dehli.Ha Art & Culture Shillong SoSo Tham Auditorium, William Son Sangma Mescum Shillong, Megh.

[redacted]

MANO I MEI JONG NGA

1. Ko Mei baieid ko Mei ba kha ia nga,
Phi don sha ei ko Mei mynta;
Ia phi ngan wad kylleng sawdong pyrthei,
Haduh ban shem ia phi ko Mei.

Kho: *Dei tang bad phi nga ioh jingsuk jingkmen,*
Namar i Mei long ka Eden;
Ia la ka doh iala ka snam ngan wad,
Lang bad phi Mei ngan shong ryngkat.

2. Tang mar ia kha phi bret hapoh nala,
Namar phi kwah ban long samla mynta;
Watla katta nga map ia phi ko Mei,
Iathuh ia nga phi don shaei.

3. Nga iam lynniar hangta ha 'liew nala,
Ki wan ban peit ki briew ia nga hangta;
Ki shim ki rah ki ri sumar ia nga,
Kum la i khun baieit shisha.

4. Sha skul ia nga man la ka sngi ki phah,
Ryngkat ki lok bad ki para khynnah;
Ha skul ia nga ki khot u khun pongka,
Katno nga sngew lehrain mynta.

5. Ia jingbakla jong phi ko Mei nga map,
Watla ia nga phi mut pyniap;
Mano i ta i Mei jong nga,
Ale wan shaw ia nga mynta.